

मध्यमकालीन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/७९-२०८०/८१)

(अन्तिम प्रतिवेदन)

पेस गरिएको:

पेस गर्ने:
आरम्भ कन्सल्टिंग सर्भिस,
बुटवल

पाणिनी गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
दूर्गाफाट, अर्घाखाँची, लुम्बिनी प्रदेश ।

परिच्छेद- १
परिचय र उद्देश्य

१.१ पृष्ठभूमि :

गाउँपालिकाको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र विभिन्न क्षेत्रगत रणनीतिक योजनाले लिएका समष्टिगत तथा विषय क्षेत्रगत लक्ष्य र उद्देश्यहरू हासिल गर्न सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। आवधिक योजनालाई वार्षिक बजेट र कार्यक्रमसंग जोड्ने वित्तीय अनुशासनको औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले विनियोजन कुशलता, कार्यान्वयन दक्षता र वित्तीय सुशासन कायम गरी सार्वजनिक श्रोत व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउँन सहयोग गर्दछ। नेपालमा आ.व. २०५९/६० बाट उपयोगमा ल्याइएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख उद्देश्य सरकारले गर्ने सबै खर्च प्राथमिकताका आधारमा बाडफाँड गरी खर्चको प्रभावकारिता बढाउनु हो। स्थानीय तहमा पनि यसले विकास योजनाको लक्षित नतिजा हासिल गर्न श्रोत-साधनको प्रभावकारी विनियोजन र परिचालन, पारदर्शी र मितव्ययी खर्च प्रणाली, वित्तीय अनुशासन जस्ता पक्षमा सुधार ल्याउँन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ।

१.२ अबधारणा र उद्देश्य

१.२.१ अबधारणा

सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले गाउँपालिकासंग उपलब्ध सीमित श्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ। यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट गाउँपालिका लाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने श्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य श्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत वित्तीय खाका निर्धारण गरिन्छ। यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत कार्यालय/शाखा र गाउँपालिका को अन्य निकायहरूसंग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ। यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर विषयगत महाशाखा/कार्यालय/शाखाहरूले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन्। यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ। यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ। जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ। यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ।

१.२.२. उद्देश्यहरू;

गाउँपालिकाले तर्जुमा गर्ने मध्यमकालीन खर्च संरचनाको मुख्य उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन्;

- १) आवधिक योजना र वार्षिक विकास योजनालाई बजेटसंग तादात्म्यता कायम गरी श्रोत-साधनको विनियोजनलाई उपलब्धिमुलक बनाउनु,
- २) आयोजनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्न र प्राथमिकता प्राप्त आयोजनालाई श्रोतको सुनिश्चितता गर्न,

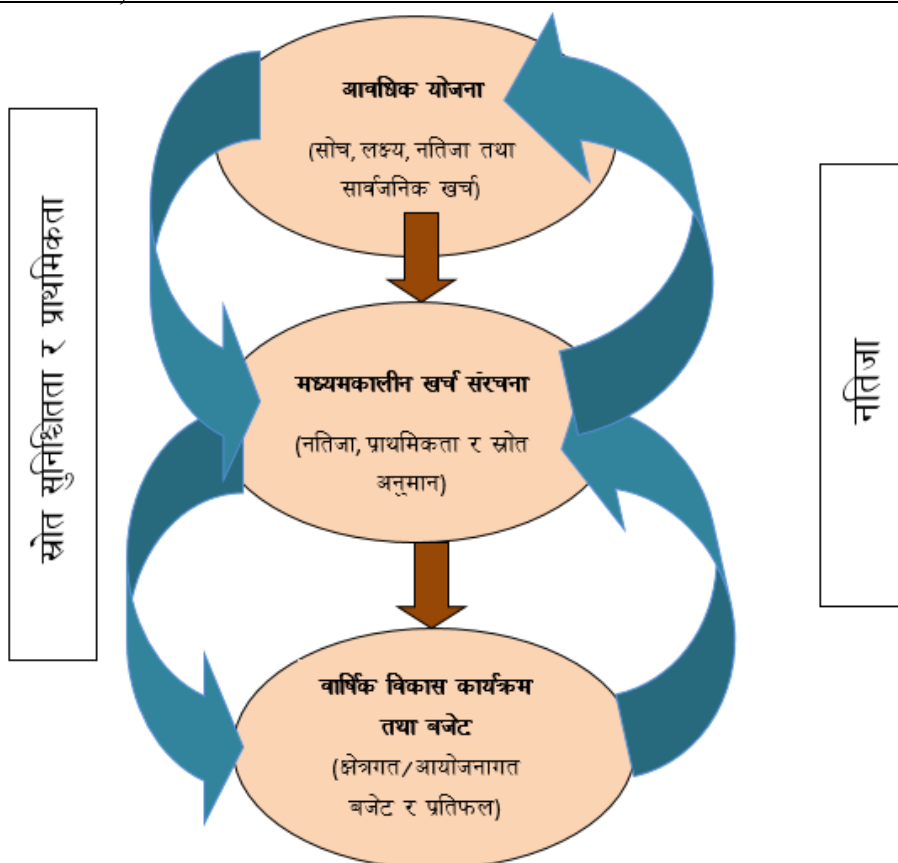
३) सार्वजनिक खर्च प्रणालीमा वित्तीय अनुशासन कायम गरी समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व प्राप्त गर्नका लागि गाउँपालिका लाई प्राप्त हुने मध्यम अवधिको आन्तरिक र बाह्य श्रोतको वास्तविक अनुमान गरी बजेट खाका तर्जुमा गर्नु,

४) सार्वजनिक खर्चलाई बढी प्रभावकारी र कुशल बनाइ लक्षित प्रतिफल सुनिश्चित गर्नु ।

५) बजेट अनुमानलाई बढी वास्तविक बनाउनु,

१.२.३ आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीचको सम्बन्ध; आवधिक योजना अनुरूप मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नु पर्ने र मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुरूप वार्षिक विकास कार्यक्रम तर्जुमा गरी आवधिक योजनाका लक्ष्य र उद्देश्य हासिल गर्न सकिने हुन्छ। यी बीचको अन्तरसम्बन्धलाई तलको चित्रबाट स्पष्ट गरिएको छ।

आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम बीचको सम्बन्ध

१.३ कानुनी ब्यवस्था:

सार्वजनिक खर्च ब्यवस्थापनको सन्दर्भमा संविधानले ब्यवस्था गरेको प्रावधानहरू एवं स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्रका आर्थिक,सामाजिक, वातावरणीय तथा राजनीतिक पक्षसँग सम्बन्धित विभिन्न नीति,ऐन,नियमको कार्यान्वयन तथा दिर्घकालिन योजना,आवधिक योजना र विषयगत रणनीतिक योजनाको लक्ष्य हासिल गर्ने पक्षलाई ध्यान दिनु आवश्यक छ । सोहि मुताबिक यो मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा देहायमा उल्लिखित पक्षलाई आधार लिईएको छ;

- नेपालको संविधान
- स्थानीय सरकार संचालन ऐन,२०७४
- अन्तरसरकारी वित्त ब्यवस्थापन ऐन २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायीत्व ऐन, २०७६,
- स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना दिग्दर्शन,२०७८
- गाउँपालिकाको आवधिक योजना र विषयक्षेत्रगत नीति ।

१.४ मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा प्रक्रिया:

पाणिनी गाउँपालिकाले आफ्नो प्रथम मध्यमकालीन खर्च संरचना (आ.ब.०७८/७९-०८०/८१) देहायको तालिका न.१ बमोजिमको प्रक्रिया बमोजिम तर्जुमा गरेको छ भने आगामी आर्थिक वर्ष देखि तर्जुमा हुने मध्यमकालीन खर्च संरचनाको हकमा गाउँपालिकाले स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७८ मा भएको व्यवस्था अनुरूपको प्रक्रिया र समयसीमा अनुसरण गर्नेछ।

तालिका न.१

क्रियाकलाप	जिम्मेवारी
कार्यपालिकाका सदस्यहरू र विषयगत शाखा प्रमुखलाई अभिमुखीकरण गर्ने	कार्यदल
चालु आवधिक योजना तथा अन्य क्षेत्रगत योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रमको समिक्षा गर्ने	कार्यपालिका
त्रीवर्षीय खर्चको प्रक्षेपणसहित बजेटको आकार र श्रोतको आंकलन	स्रोत अनुमान समिति
मध्यमकालीन खर्च संरचनाको श्रोत अनुमान, बजेट सीमा र मार्गदर्शन पारित गर्ने	कार्यपालिका
क्षेत्रगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन विषयगत समिति वडा कार्यालय र विषयगत शाखामा पठाउने	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
विषयक्षेत्रगत रूपमा छलफल र प्राथमिकीकरण: - आयोजना अन्तिम प्राथमिकताक्रम सहितको सुची तयार गर्ने (आयोजनाहरू गाभ्ने, हटाउने र आयोजनाको पुन प्राथमिकीकरण गर्ने)	विषयगत समिति

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

मध्यमकालीन खर्च संरचना, कार्यक्रम र बजेट प्रस्ताव गर्ने <ul style="list-style-type: none"> - नयाँ आयोजना (श्रोतको अवस्था हेरी) छलफल गर्ने, पहिचान भएका आयोजनाको आवश्यकता, तयारी अवस्था र औचित्य हेरी बजेट छलफल गर्ने - मध्यमकालीन प्रक्षेपण (बजेट स्रोत तथा खर्चको प्रक्षेपण) सहितको खाका तयार गर्ने - आयोजनाको विवरण तयारी गर्ने - नतिजा खाका तयारी गर्ने 	कार्यदल
मध्यमकालीन खर्च संरचना छलफल गरी कार्यपालिकामा पेश गर्ने	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति
मध्यमकालीन खर्च संरचना स्वीकृत गर्ने	कार्यपालिका
मध्यमकालीन खर्च संरचना अनुमोदन गर्ने	गाउँसभा

क) त्रिवर्षीय प्रक्षेपण सहित कुल बजेट र श्रोतको आकार तयारी गर्ने: गत आर्थिक वर्षको यथार्थ स्थिति, चालु आर्थिक वर्षको प्रक्षेपित अवस्था, सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त स्रोतको आधारमा आगामी ३ वर्षको बजेट तथा कार्यक्रम बारेमा वडा कार्यालय, सम्बन्धित विषयगत कार्यालय, योजना तथा प्राविधिक महाशाखा र गाउँपालिका को कार्यपालिकाले नीतिगत छलफल गरी आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको बजेट तथा कार्यक्रमको प्रक्षेपण गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन गरिएको छ । यो कार्य गर्दा सम्बन्धित निकायहरूको संलग्नतामा योजना तथा प्राविधिक महाशाखाले समग्रमा पुनरावलोकन गरी अवधारणापत्र तयार गरेको छ, भने स्रोत समितिले गाउँपालिका को अर्थतन्त्रको वर्तमान स्थिति, चालु आवधिक योजना, सङ्घ र प्रदेश सरकारबाट विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट स्रोत, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने रकम तथा रोयल्टी बापत प्राप्त हुने रकम, बाह्य एवम् आन्तरिक वित्तीय साधनको सम्भावना, करको लचकता, राजस्व प्रक्षेपण तथा कार्यगत नीति र प्राथमिकताको आधारमा आगामी आर्थिक वर्ष र थप २ आर्थिक वर्षको कुल बजेटको आकार तयार गरिएको छ। यस सम्बन्धि विवरण अनुसूची-१ मा उल्लेख गरिएको छ ।

ख) बजेट सीमा निर्धारण तथा बाँडफाँट : स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले तयार गरेको आगामी ३ वर्षको स्रोत तथा खर्च अनुमान तथा प्रक्षेपणका आधारमा योजना शाखाद्वारा निकायगत र विषयगत रूपमा चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्थासहितको बजेटको सीमा र मार्गदर्शन तयार गरिन्छ । माथि उल्लेख भएअनुसार तयार भएको निकायगत/विषयगत बजेट सीमा र मार्गदर्शन कार्यदलमा पेश भै आवश्यक छलफल तथा परिमार्जन गरी स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति मार्फत कार्यपालिकामा स्वीकृतिको लागि पेश गर्नु पर्दछ । कार्यपालिकाबाट स्वीकृत बजेट सीमा र मार्गदर्शनलाई वडा कार्यालयसँगको प्रतक्ष्य सम्पर्क र सहयोग समेतको आधारमा विषय उपक्षेत्रगत र क्षेत्रगत रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्न सम्बन्धित शाखामा प्रेषित गर्नु पर्दछ ।

ग) विषय क्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी:

गाउँकार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी पठाएको बजेट सीमा र मार्गदर्शनभिन्न रही सम्बन्धित विषयगत शाखाले आफ्नो विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा आयोजनामध्ये वडा कार्यालयसँगको समेत समन्वयमा आवश्यकता र प्राथमिकीकरणका आधारमा छनौट भएका आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिबर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषय उपक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना विवरण तयार गरियो र यसरी उपक्षेत्रगत रूपमा तयार भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको विवरणलाई कार्यदलले सम्बन्धित शाखा प्रमुखसँगको सहकार्यमा विषयक्षेत्रगत रूपमा एकिकृत गरी विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रारम्भिक मस्यौदा तयार गरी गाउँपालिकाको आबाधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, स्थानीय प्राथमिकता र विषयक्षेत्रगत नीति तथा गुरुयोजना अनुरूप आवश्यक छलफल एवम् परिमार्जनको लागि सम्बन्धित विषयगत समितिमा पेश गरिन्छ। विषयक्षेत्रगत रूपमा प्रस्तावित मध्यमकालीन खर्च संरचनामा प्रस्तावित आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको रणनीतिक स्तम्भ, प्राथमिकीकरण, जलवायु संकेत, लैंगिक संकेत र दिगोविकास लक्ष्यका आधारमा सांकेतिकरण गर्नु पर्दछ।

घ) विषयगत समितिमा छलफल तथा परिमार्जन: विभिन्न विषयगत शाखाबाट प्रस्तावित भई कार्यदलले तयार गरेको आयोजना/कार्यक्रमहरूको त्रिबर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट माथी सम्बन्धित विषयगत समितिमा दफावार छलफल भयो। यसरी छलफल गर्दा नेपालको संविधान (मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरू र सम्बन्धित स्थानीय तहको कार्यक्षेत्र/क्षेत्राधिकार), राष्ट्रिय दीर्घकालीन सोच, राष्ट्रिय आबधिक योजना, प्रादेशिक आबाधिक योजना, गाउँपालिकाको आबधिक योजना, नीति तथा कार्यक्रम, आवश्यकता, समस्या र सम्भावना, क्रमागत आयोजना/कार्यक्रम, दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरणका सवाल समेतको आधारमा छलफल गरी आयोजना/कार्यक्रम तथा उपक्षेत्रको प्राथमिकीकरण एवम् बजेट बाँडफाँट गर्नु पर्दछ।

ङ) एकिकृत मस्यौदा तयार: विषयगत समितिमा दफावार छलफल गरी प्रस्ताव भएका कार्यक्रम/आयोजना तथा उपक्षेत्रगत त्रिबर्षीय खर्च प्रक्षेपण सहितको विषयक्षेत्रगत मध्यमकालीन खर्च संरचना र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमलाई बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले कार्यदलको सहयोगमा आवश्यक छलफल तथा परिमार्जन सहित मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकिकृत मस्यौदा तयारी गरिन्छ। सो क्रममा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले खर्चको माग र उपलब्ध स्रोत बीच सामन्जस्यता कायम हुनेगरी विश्लेषण गरी विषय क्षेत्रगत माग र स्रोतको विवरण तयार गर्नु पर्दछ।

च) कार्यपालिकामा पेश तथा स्वीकृति: बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले तयार गरेको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको एकिकृत मस्यौदा स्वीकृतिको लागि कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्दछ। पेश भएको एकिकृत मस्यौदा उपर गाउँकार्यपालिकामा छलफल भई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन सहित स्वीकृत गरिन्छ। कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको मध्यमकालीन खर्च संरचनालाई अनुमोदनका लागि गाउँ सभामा पेश गरिन्छ।

परिच्छेद २:

मध्यमकालीन खर्च संरचना

२.१ पृष्ठभूमी

सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापनको एक औजारको रूपमा मध्यमकालीन खर्च संरचनाले सरकारसंग उपलब्ध सीमित श्रोत-साधनको वस्तुनिष्ठ आंकलन गर्ने र त्यसलाई योजनाको प्राथमिकताको क्षेत्रमा मध्यम अवधिको लागि बाँडफाँट गर्ने गर्दछ । यस अन्तर्गत संघ तथा प्रदेशबाट गाउँपालिकालाई विभिन्न शिर्षकमा प्राप्त हुने श्रोत, आन्तरिक आय, आन्तरिक ऋण तथा अन्य श्रोत समेत आंकलन गरी समष्टिगत बजेट खाका निर्धारण गरिन्छ । यसैको आधारमा खर्च क्षेत्रगत प्राथमिकता अनुरूप विषयगत शाखा र गाउँपालिकाको अन्य निकायहरूसंग सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्न आवश्यक मध्यम अवधिको बजेट विनियोजन गर्न मध्यमकालीन खर्च अनुमानको विषयगत सीमा तयार गरिन्छ । यसरी निर्धारण भएको बजेटको सीमा भित्र रहेर विषयगत शाखाहरूले नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि आवश्यक खर्चको कार्यक्रम तथा आयोजनागत विनियोजन अनुमान गर्दछन् । यो खाका तयार गर्दा बजेटको कार्यान्वयनबाट तीन वर्षमा प्राप्त हुने प्रतिफलको पनि अनुमान गरिन्छ । यसमा पहिलो वर्ष बजेटको वास्तविक अनुमान हुन्छ भने बाँकी दुई वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । पहिलो वर्षको बजेट कार्यान्वयन भएपछि नयाँ मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गरिन्छ । जसमा पहिलो वर्षको प्रगति समीक्षा गरी बाँकी दुई वर्षको प्रक्षेपित अनुमान परिमार्जन गरी थप एक वर्षको बजेट प्रक्षेपण गरिन्छ । यसरी मध्यमकालीन खर्च संरचनामा चक्रीय हिसाबले प्रत्येक वर्ष तीन वर्षको बजेटको आंकलन गर्नुपर्ने हुन्छ । यसबाट मध्यमकालीन खर्च संरचनाले बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई बढी यथार्थपरक र वस्तुनिष्ठ बनाउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ । मध्यमकालीन खर्च संरचनाले गाउँपालिकाको बजेट विनियोजन तथा कार्यान्वयन कुशलता मार्फत गाउँपालिकाको समग्र दिगो विकास तर्फ मार्गदर्शन गर्दछ ।

नेपालमा विकास योजनाहरूबाट अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन नसक्नुको एक प्रमुख कारण उपलब्ध स्रोत साधनको सन्तुलित एवम् वस्तुपरक र प्राथमिकताका आधारमा विनियोजन हुन नसक्नु हो । जसले गर्दा न्यून पुँजीगत खर्च, आर्थिक वर्षको अन्त्यमा गएर खर्च हुने, आर्थिक अनुशासन कायम हुन नसक्दा लगानी र सम्पन्न आयोजना/कार्यक्रमले दिगो एवम् समावेशी प्रतिफल दिन नसक्दा हाम्रा समस्या समाधान हुन सकेको छैनन् । यसको प्रतक्ष्य असर सार्वजनिक बित्त क्षेत्रको अतिरिक्त समग्र अर्थतन्त्र र आर्थिक-सामाजिक विकासमा पर्न गएको छ । नेपालको संविधानले परिकल्पना गरे बमोजिमको आर्थिक सामाजिक एवं भौतिक विकास प्राप्त गर्न नेपाल सरकारको दीर्घकालीन सोंच सहितको पन्ध्रौँ आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्यका स्थानीय सवाल, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना, र गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना र मध्यम अवधिमा हासिल गर्ने उपलब्धिको घोषणा तथा प्राथमिकतावीच तादात्म्यता कायम हुनेगरी आगामी ३ वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचना (२०७८/७९-०८०/८१) तर्जुमा गरिएको छ ।

२.२ सोच, उद्देश्य तथा रणनीति

प्रस्तुत मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्दा गाउँपालिकाको आवधिक योजना, हालसम्मको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम र नीतिलाई प्रमुख आधारको रूपमा लिइएको छ । गाउँ विकासको आवधिक विकास योजनामा उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति र विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य र रणनीतिलाई यस चक्रीय योजनाको समष्टिगत सोच, लक्ष्य उद्देश्य तथा रणनीति विषय क्षेत्रगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीतिका रूपमा उल्लेख गरिएको छ । गाउँ स्थिति पत्र (प्रोफाइल), तथा गाउँपालिकाको चालु आवधिक विकास योजना, पन्ध्रौँ राष्ट्रिय योजना, लुम्बिनी प्रदेश सरकारको प्रथम आवधिक योजना एवं राष्ट्रिय, प्रदेश र गाउँपालिकाको विषयगत नीतिलाई समावेश गरिएको छ । सो अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनाको समष्टिगत सोच, उद्देश्य तथा रणनीति देहाय बमोजिम रहेको छ ।

२.२.१ गाउँ विकासको दीर्घकालीन सोच

“कृषि र पूर्वाधार सहितको पाणिनी तथा दुर्बशा ऋषिको पहिचान: समावेशी, स्वच्छ र समृद्ध पाणिनी हाम्रो अभियान”

२.२.२ गाउँ विकासको लक्ष्य

- “व्यवसायिक, सुशिक्षित, सुशासनयुक्त र समृद्ध पाणिनीको आधार तयार गर्ने”

२.२.३ गाउँ विकासको उद्देश्य

गाउँपालिकाको समग्र आर्थिक, सामाजिक तथा भौतिक विकासको लागि लगानी वृद्धि गरी उपरोक्त लक्ष्य हासिल गर्न देहायअनुसारको उद्देश्य लिईएको (आवधिक योजनामा उल्लेख भएका रणनीतिहरूलाई विषय क्षेत्रगत रूपमा एकिकृत तथा व्यवस्थित गरी तयार गरिएको छ) छ :

१. कृषि क्षेत्रको उत्पादन, रोजगारी र आयमा समावेशी, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्नु,
२. स्वस्थ, सृजनशील र सीपयुक्त मानव पुँजीको निर्माण गर्नु,
३. आधारभूत भौतिक पूर्वाधारको विकास सहित अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने
४. वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र विपद् उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्ने
५. कोभिड-१९ प्रभावित सम्पूर्ण क्षेत्रको पुनरोत्थान गर्नु,
५. गाउँपालिकाको सुशासन, सेवा प्रवाह, विकास उपलब्धी र जवाफदेहिताको स्थितिमा गुणात्मक वृद्धि गर्नु

२.२.४ गाउँ विकासको रणनीति

गाउँ विकासको उल्लिखित सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्ने देहायअनुसारका सात प्रमुख रणनीतिहरू अबलम्बन गरिनेछ (आवधिक योजनामा उल्लेख भएका रणनीतिहरूलाई विषय क्षेत्रगत रूपमा एकिकृत तथा व्यवस्थित गरी तयार गरिएको छ) :

१. कृषि उद्यम प्रवर्द्धन गर्न सकिने तुलनात्मक लाभका क्षेत्रको पहिचान गरी लगानी, रोजगारी तथा आमदानीका अवसर वृद्धि गर्ने,

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

- २ पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान र विकास मार्फत भ्रमण तथा पर्या पर्यटन प्रवर्द्धन गर्ने,
- ३ कृषि, पशुपंक्षी र वनजन्य उपजको व्यवसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगिकरण गर्ने,
- ४ गुणस्तरीय शिक्षा, आधुनिक प्रविधि सहितको स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सुदृढ सरसफाई तथा खानेपानी सुविधा, सहज सामाजिक सुरक्षा पहुँच र उपभोग सुनिश्चित गर्ने,
- ५ अत्यावश्यक भौतिक पुर्वाधारको गुणस्तरीय विस्तार र स्तरोन्नति गर्ने,
- ६ विकास योजना चक्र तथा नतिजालाई वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो बनाउने,
- ७ सार्वजनिक, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने र
- ८ सुशासन प्रवर्द्धन, सेवा प्रवाह, आयोजना व्यवस्थापन, संस्थागत क्षमता विकास तथा आन्तरिक राजश्व सुदृढ गर्ने।

२.३ समष्टिगत आर्थिक खाका

पाणिनी गाउँपालिकाले आवधिक योजना मार्फत तय गरेको दीर्घकालीन सोच, गाउँ विकासको लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूप गाउँ क्षेत्रभित्र उत्पादन, रोजगारी, आय र लगानी लगायत सूचकहरुमा विगत आर्थिक वर्षको अवस्था, उपलब्धी, चालु आर्थिक वर्षको समीक्षाका आधारमा मध्यमअवधिको समष्टिगत आर्थिक खाका तयार गरिएको छ। खाका तयार गर्ने सिलसिलामा बार्षिक योजनाको प्रभाव र असर तहको प्रमुख नतिजा सूचकलाई समेत आधार लिइएको छ। यस गाउँपालिका समष्टिगत आर्थिक खाका देहायअनुसार रहेको छ:

तालिका २.१ प्रमुख समष्टिगत आर्थिक खाका

सि.नं.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	गत आ.व. को उपलब्धी	चालु आ.व. को अनुमानित उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य (गाउँपालिका)		
					२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	बार्षिक उत्पादन	रु.लाखमा					
१.१	कृषि क्षेत्रको उत्पादन	रु.लाखमा					
१.२	गैर कृषि क्षेत्रको उत्पादन						
२	औषत पारिवारिक आय	रु.लाखमा					
३	उद्योग, व्यापार र व्यावसाय	संख्या					

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९-२०८०/०८१)

४	औपचारिक क्षेत्रमारोजगारी सिर्जना	कार्यदिन					
५	आधारभूत खाद्य सुरक्षाको स्थितिमा रहेका परिवार	प्रतिशत					

आवधिक योजनामा समावेश नभएकोले उल्लेख गर्न सकिएन ।

२.४ प्रमुख नतिजा सूचक तथा समष्टिगत मध्यमकालीन नतिजा खाका

“समृद्ध नेपाल र सखी नेपाली” को राष्ट्रिय सोच तथा संकल्प र लुम्बिनी प्रदेशको प्रथम आवधिक योजना तथा गाउँ विकासको सोच र लक्ष्य अनुरूप आगामी तिन आर्थिक वर्षको मध्यमकालीन खर्च संरचनाको प्रमुख लक्ष्य तथा नतिजा सूचक निर्धारण गरिएको छ । सो अनुसार समष्टिगत लक्ष्यहरुको विद्यमान स्थिति तथा आगामी ३ वर्षको अपेक्षित उपलब्धि तालिका २.२ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.२ प्रमुख विषय क्षेत्रगत सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

क.स.	सूचक/लक्ष्य	एकाई	मध्यमकालीन लक्ष्य			
			आधार वर्ष ०७७/७८	२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
१	प्रति व्यक्ति प्रतिवर्ष खाद्यान्न उपलब्धता	के.जी	१५०	१६५	१८१	२०१
२	कृषि क्षेत्रमा रोजगारीको सिर्जना (हजारमा)	प्रतिशत	१०	१२	१५	१८
३	घरेलु तथा साना उद्योग क्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	२२७२	२३७५	२५००	२६५०
४	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार	प्रतिशत	६०	७०	८०	९०
५	स्वच्छ खानेपानी घरपरिवार	प्रतिशत	१९.५०	२५	३५	५०
५	सिंचित क्षेत्रफल (हजारमा)	हेक्टर	२५०	३००	३५०	४००

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९-२०८०/०८१)

६	जम्मा सडक निर्माण लम्बाई	कि.मी.	५२०	५४०	५६८	५९५
७	विद्यार्थी भर्नादर	प्रतिशत	९४	९५	९६	९७
८	प्राविधिक शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थी	संख्या				
९	प्रारम्भिक बालकक्षामा अध्ययनरत ४-५ वर्षका बालबालिकाको भर्नादर	प्रतिशत	६५	६६	७०	७५
१०	कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	८५	८८	८९	९१
११	२ वर्ष मूनिमा बालबच्चामा कूपोषण दर	प्रतिशत	०.८	०.६	०.४	०.३
१२	वैक तथा वित्तीय संस्थामा जनताको पहुँच	प्रतिशत	५०	६०	७२	८६

स्रोत: गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना

२.५ समष्टिगत मध्यमकालीन बजेट खाका

गाउँपालिकाको खर्च अनुमान तथा स्रोत आँकलन गर्दा देहायका आधार अपनाइएको छ;

१. आर्थिक वर्ष २०७६/७७ र २०७७/७८ को वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको विवरण र खर्च को आधारमा आर्थिक वर्ष ०७८/७९ को खर्च तथा आयको प्रक्षेपण गरिएको छ । दोस्रो र तेस्रो वर्षको प्रक्षेपण गर्दा गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम, लक्ष्य, घोषित कार्यक्रम र सो अनुसार संचालन हुने कार्यक्रम तथा हासिल गर्ने नतिजालाई प्रमुख आधार मानिएको छ ।
२. यसै गरी ३ आर्थिक वर्षको स्रोत अनुमानको सन्दर्भमा सङ्घ सरकारबाट प्राप्त ३ आर्थिक वर्षको विभिन्न अनुदान शिर्षकमा प्राप्त हुने बजेट सिलिग, सङ्घ र प्रदेशको राजस्व बाँडबाँटबाट प्राप्त हुने रकम, प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान, आन्तरिक आय र उपलब्ध हुने अन्य स्रोत को अनुमान तथा प्रक्षेपण गरिएको छ भने सोहि आधारमा आयोजना/कार्यक्रम तथा प्रशासनिक खर्चको लागि आवश्यक चालु एवं पुँजीगत खर्च अनुमान गरिएको छ ।
३. रोयल्टी (वन, खानी तथा खनिज, जलश्रोत तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत) बाट प्राप्त हुने राजस्व अनुमान गरी गणना गरिने भएतापनि पाणिनी गाउँपालिकामा हालसम्म रोयल्टी बापतको रकम प्राप्त नभएकोले उल्लेख गरिएको छैन ।

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

- ४ . उल्लेखित आधारलाई विश्लेषण गर्दा आगामी तीन वर्षको अवधिमा कुल बजेट रु. १ अर्ब ९९ करोड ८६ लाख ९६ हजार (सशर्त अनुदान समेत गरी प्रचलित मूल्यमा) रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । यस मध्ये चालु खर्च रु. १ अर्ब ५५ करोड १६ लाख ३७ हजार (सशर्त अनुदानको चालु खर्च समेत) र पुँजीगत खर्च रु. ४४ करोड २६ लाख ३९ हजार रहने प्रक्षेपण गरिएको छ । त्यसैगरी स्रोत परिचालनतर्फ आन्तरिक आयबाट रु. ४ करोड ६६ लाख ७१ हजार, राजस्व बाँडफाटबाट रु २९ करोड ९३ लाख ५८ हजार, नेपाल सरकारको वित्तीय हस्तान्तरणबाट रु. १ अर्ब ४४ करोड ५९ लाख ३० हजार र प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरणबाट रु. ११ करोड २६ लाख ५० हजार , अन्य श्रोतबाट रु. ९ करोड ४० लाख ८७ हजार (जनसहभागिता र नगद मौज्जादबाट प्राप्त हुने अनुमानित रकम सहित) व्यहोरिने प्रक्षेपण गरिएको छ। यस सम्बन्धी विवरण तालिका २.३ मा उल्लेख गरिएको छ ।

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

तालिका २.३ त्रिबर्षिय बजेट विनियोजन र प्रक्षेपण (रकम रु हजारमा)

क्र.स.	विवरण	आ.व. २०७६/७७ को यथार्थ	आ.व. २०७७/७८ संसोधित को अनुमान	मध्यमकालीन बजेट अनुमान र प्रक्षेपण			
				आ.व. २०७८/७९ को अनुमान	आ.व. २०७९/८० को अनुमान	आ.व. २०८०/८१ को अनुमान	तीन बर्षको कुल
१	खर्च अनुमान						
	चालु खर्च	३०६२४०	४३३४१७	४६२८९९	५१८४४७	५७०२९२	१५५१६३७
	पूजिगत खर्च	९६१५४	२४२४८०	१७०७५१	१४३४७७	१२८४१०	४४२६३९
	वित्तीय व्यवस्था	०	०	०	०	०	०
	कुल	४०२३९४	६७५८९८	६३८०७०	६६१९२४	६९८७०२	१९९८६९६
२	आय अनुमान						
२.१	आन्तरिक आय	५२७१	९५४८	१४०१७	१५६९९	१६९५४	४६६७१
२.२	राजस्व बाँडफाँड बाट प्राप्त रकम	६१३१४	८८१७६	८९९०८	१००६९७	१०८७५२	२९९३५८
२.३	रोयल्टी बाँडफाँड	०	०	०	०	०	०
	क. वन रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ख. खानी रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ग. विद्युत रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	घ. पर्वतारोहण रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ड. पानी तथा अन्य	०	०	०	०	०	०

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

२.४	नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	३४४९५५	४६१५६९	४४५३९५	४८१०२७	५१९५०८	१४४५९३०
	क. वित्तीय समानीकरण	१०१४००	१०२९००	१०९८००	११८५८४	१२८०७०	३५६४५५
	ख. सशर्त अनुमान	२४२८५५	३२४८६९	३१९५९५	३४५१६३	३७२७७५	१०३७५३३
	ग. विशेष अनुदान	०	२५०००	०	०	०	०
	घ. समपुरक अनुदान	७००	८८००	१६०००	१७२८०	१८६६२	५१९४२
२.५	प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	३१४१०	४२४७३	३४७००	३७४७६	४०४७४	११२६५०
	क. वित्तीय समानीकरण	४३३३	५२५४	५१५६	५५६८	६०१३	१६७३८
	ख. सशर्त अनुमान	११०५८	१४८५०	८५४४	९२२८	९९६५	२७७३७
	ग. विशेष अनुदान	७७७१	६०००	६०००	६४८०	६९९८	१९४७८
	घ. समपुरक अनुदान	८२४८	१६३६९	१५०००	१६२००	१७४९६	४८६९६
२.६.	आन्तरिक ऋण	०	०	०	०	०	०
२.७	अन्य अनुदान	०	६६३१	०	०	०	०
२.८	जनसहभागिता						
२.९	अन्तरतह साझेदारी	०	०	०	०	०	०
२.१०	मौज्दात रकम		६७५००	५४०५०	२७०२५	१३०१२	९४०८७
	कुल	४४२९५०	६७५८९७	६३८०७०	६६१९२४	६९८७०२	१९९८६९६
	बचत (-) न्यून (+)	०	०	०	०	०	०

२.६ बजेट विनियोजन र प्रक्षेपणको बाँडफाँट

विभिन्न आधारमा गरिएको मध्यमकालीन अबधिको (आ.व.०७८/७९-०८०/०८१) बजेट अनुमान र प्रक्षेपणको तुलनात्मक विवरण देहायबमोजिम रहेको छ ।

क. रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बाँडफाँट

रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण को लागि पाणिनी गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा नभएकोले तयार गर्न सकिएन । तर आवधिक योजना तर्जुमा पश्चात तयार गर्नको लागि देहाय बमोजिम तालिका २.४ मा ढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ । ढाँचामा समावेश गरिएका रणनीतिक स्तम्भ उदाहरणका लागि मध्यमकालीन खर्च संरचनाका रणनीति हुन् ।

तालिका २.४ रणनीतिक स्तम्भको आधारमा आगामी तीन वर्षको अनुमान र प्रक्षेपण (रु. हजारमा)
गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा स्पष्ट रणनीतिक स्तम्भ नभएकोले रणनीतिक स्तम्भको आधारमा बजेट विनियोजन गर्न सकिएन । यद्यपी ढाँचा निम्नानुसार रहेको छ ।

सि. नं.	रणनीतिक स्तम्भ	संख्या	२०७८/०७९ को अनुमान		२०७९/०८० को प्रस्तावित		२०८०/०८१ को प्रस्तावित	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	लगानी, रोजगारी तथा आम्दानीका अवसर वृद्धि गर्ने							
२	पर्यटन							
३	कृषि, पशुपंक्षी तथा अन्य उत्पादन क्षेत्रको व्यवसायीकरण, विविधीकरण र औद्योगिकरण गर्ने							
४	शिक्षा, स्तरीय स्वास्थ्य सेवा, सरसफाई तथा खानेपानी सामाजिक सुरक्षा सम्बन्धि स्तम्भ							
५	भौतिक पूर्वाधार सम्बन्धि							
६	वातावरणमैत्री, उत्थानशील र दिगो विकास सम्बन्धि स्तम्भ							
७	अन्तर सरकार, सहकारी, निजी क्षेत्र, समुदाय र नागरिक समाजको समन्वय, साझेदारी र सहकार्यलाई अभिवृद्धि गर्ने							
८	सेवा प्रवाह, सुशासन तथा आन्तरिक राजश्व सुदृढ गर्ने							
	जम्मा							

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

ख. प्राथमिकताको आधारमा बाँडफाँट

कार्यक्रम तथा आयोजनाको प्राथमिकताक्रम बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.५ प्राथमिकताक्रमको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

प्राथमिकता क्रम	आयोजना/ कार्यक्रम संख्या	२०७८/७९ को व्यय अनुमान		२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
प्राथमिकता पहिलो (P1)		२५५२२८	४०	२९७८६६	४५	२९३४५५	४२
प्राथमिकता पहिलो (P2)		३८२८४२	६०	३६४०५८	५५	४०५२४७	५८
जम्मा		६३८०७०	१००	६६१९२४	१००	६९८७०२	१००

नोट: गाउँपालिकाको बार्षिक विकास कार्यक्रममा बिनियोजन भएको बजेटलाई आधार मानी प्रस्तुत गरिएको छ ।

ग. दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा बाँडफाँट

दिगो विकास लक्ष्य बमोजिम आगामी तीन आर्थिक वर्षको व्यय अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.६ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.६ दिगो विकास लक्ष्यको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

संके त नं.	दिगो विकासका लक्ष्यहरु	आयोजना / कार्यक्रम संख्या	२०७८/७९ को व्यय अनुमान		२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	
			रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
१	गरिवीको अन्त्य		२०,७१०	३.२५	२४,०२५	३.६३	२८,०३०	४.०१
२	शुन्य भोकमरी		३६,७०४	५.७५	३०,७२४	४.६४	३३,७०४	४.८
३	स्वस्थ जीवन		२७,२९५	४.२८	३१,०००	४.६८	३४,०००	४.८७
४	गुणस्तरीय शिक्षा		१८३,९८६	२८.८३	२०५,०८६	३०.९८	२०६,४४०	२९.५५
५	लैंगिक समानता		१५,६४९	२.४५	१६,३५९	२.४७	१६,७००	२.३९
६	सफा पानी र स्वच्छता		१५,७०५	२.४६	२०,१००	३.	२२,७१५	३.२५

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

७	आधुनिक उर्जामा पहुँच		२,५००	०.३९	४,५००	०.६८	७,५००	१.०७
८	समावेशी आर्थिक बृद्धि र मर्यादित काम		११,१७५	१.७५	१५,४००	२.३	१७,७००	२.५
९	उद्योग, नविन खोज र पूर्वाधार		१०,४९८	१.६५	१०,२९८	१.५६	११,४९८	१.६५
१०	असमानता न्यूनीकरण		६,३४०	०.९९	७,१५५	१.०८	८,०६०	१.१५
११	दीगो शहर र समुदाय		१६८,५९२	२६.४२	१४४,९२०	२१.८९	१५८,०००	२२.६१
१२	दीगो उपभोग र उत्पादन		११,८६०	१.८६	१५,०००	२.२७	१६,७५८	२.४
१३	जलवायु परिवर्तन अनुकूलन		४,५००	०.७१	५,७००	०.८६	६,३००	०.९
१४	पानी मुनीको जीवन		०	०.	०	०.	०	०.
१५	जमीन माथिको जीवन		१६०	०.०३	२००	०.०३	२५०	०.०४
१६	शान्ति तथा न्यायपूर्ण र सशक्त समाज		११६,३२२	१८.२३	१२५,३२७	१८.९३	१२५,०२२	१७.८९
१७	दीगो विकासका लागि साझेदारी		६,०७४	०.९५	६,१३०	०.९३	६,०२५	०.९
	जम्मा		६३८०७०	१००	६६१९२४	१००	६९८७०२	१००

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

घ. लैंगिक संकेतको आधारमा बाँडफाँट: लैंगिक संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.७ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.७ लैंगिक उत्तरदायी बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

लैंगिक संकेत	आयोजना/कार्यक्रम संख्या	२०७८/७९ को व्यय अनुमान		२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
निर्दिष्ट		२६०६७	४.०८	३४४७९	६.१५	४९५४६	८.६७
सहयोगी		५९३९९	९.३	६६५००	१०.०५	७७५५०	११.१
तटस्थ		५५२६०४	८६.६२	५६०९४५	८३.८१	५७१६०६	८०.२३
जम्मा		६३८०७०	१००	६६१९२४	१००	६९८७०२	१००

ड. जलवायु संकेतको आधारमा बाँडफाँट जलवायु संकेत बमोजिम तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका २.८ जलवायु संकेतको बजेटको आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण (रु. हजारमा)

जलवायु संकेत	आयोजना/कार्यक्रम संख्या	२०७८/७९ को व्यय अनुमान		२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण		२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
अत्यन्त सान्दर्भिक		३१,५०५	४.९४	५५०००	८.३१	७८०५५	११.१७
सान्दर्भिक		७०,१५१	१०.९९	१११५००	१६.८४	१२९५२५	१८.५४
तटस्थ		५३६,४१४	८४.०७	४९५४२४	७४.८५	४९११२२	७०.२९
जम्मा		६३८०७०	१००	६६१९२४	१००	६९८७०२	१००

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

२.६ विषय क्षेत्रगत बाँडफाँड

विषय क्षेत्रगत रूपमा आगामी तीन आर्थिक वर्षको बजेट अनुमान तथा प्रक्षेपण तालिका नं. २.९ मा प्रस्तुत गरिएको छ । विषय क्षेत्रगत आधारमा तीन आर्थिक वर्षको बजेट, खर्च तथा स्रोतको अनुमान तथा प्रक्षेपण सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १ र २ मा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका २.९ आगामी तीन आ.व.को विषय क्षेत्रगत खर्चको बाँडफाँटको प्रक्षेपण (रकम रु. हजारमा)

क्र.स	विषय क्षेत्र	२०७८/७९ को व्यय अनुमान			२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण			२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण		
		कूल	चालू	पूँजिगत	कूल	चालू	पूँजिगत	कूल	चालू	पूँजिगत
१	आर्थिक विकास	३८८५४	२९३७०	९७४८४	४९९८५	२२६५२	९८५३३	४४४८०	२८९९२	९५५६८
२	सामाजिक विकास	३५२०२९	२२८६६९	९२३३५२	३५८७९२	२५९०९८	९०७६९४	३७९३०५	२५९९९४	९९९३९२
३	पूर्वाधार विकास	९२५५००	९९६७९५	८७८५	९३३०३०	९२२३८८	९०६४२	९४३६०९	९३३५४९	९००५२
४	वन, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन	९९४९९	६८९९	४६००	९२९८९	७९२२	४२६६	९३९६४	७८९८	५२६६
५	सार्वजनिक सेवा प्रवाह तथा संस्थागत सुशासन	९९०९९६	९३६६७	९६५२९	९९६८०८	९९२८७	९७५२९	९२६९५२	९०७२३०	९८९२३
जम्मा		६३८०७०	४६७३२०	९७०७५०	६६९९२४	५०३३४७	९५८५७७	६९८७०२	५३७५०२	९६९२००

आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को विनियोजन र पछिल्लो दुई वर्षको प्रक्षेपण विषय क्षेत्रगत नतिजा, विषय क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा आयोजनाको विवरण, अपेक्षित उपलब्धि र विषय क्षेत्रगत अनुमानित बजेट परिच्छेद ३ देखि परिच्छेद ७ सम्म प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिच्छेद - ३

आर्थिक विकास

३.१ पृष्ठभूमि

वर्तमान संविधानले सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता तथा विकासबाट समाजवाद उन्मुख स्वतन्त्र र समृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण गर्ने राज्यको आर्थिक उद्देश्यका रूपमा अङ्गीकार गरेको। खाद्य सुरक्षा, सम्पत्ति तथा रोजगारीको हक लाई मौलिक हक अन्तरगत राखिएको छ। नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको साथसाथै स्थानीय सरकारको सहकार्यमा उक्त अधिकार सुनिश्चित गर्न योजनाबद्ध ढंगले प्रयास गर्न आवश्यक छ। यस तथ्यलाई मनन गर्दै गाउँ क्षेत्रको योजनाबद्ध र सन्तुलित विकासको लागि उद्योग व्यवसाय, पर्यटन र कृषि क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन मार्फत उत्पादन, रोजगारी र आय वृद्धि गर्न उपयुक्त योजना तर्जुमा एवं सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको सन्दर्भमा आर्थिक विकासका प्रयासहरूलाई मार्गदर्शन गर्न यस सम्बन्धी संभावना र अवसर, समस्या तथा चुनौति र चाल्नु पर्ने कदम सहितको संक्षिप्त विश्लेषण देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

३.२ विद्यमान अवस्था, संभावना तथा अवसर

लुम्बिनी प्रदेशको हालको राजधानी बुटवलबाट निकटमा अवस्थित पाणिनी गाउँपालिका कृषि तथा पशुपालनको दृष्टिले प्रसिद्ध रहनुका साथै कृषि, आवास तथा औद्योगिक विकासको प्रचुर सम्भावना बोकेको क्षेत्र हो। ७ वटा वडामा विभाजन गरिएको यस पाणिनी गाउँपालिकाको पश्चिममा सन्धिखर्क र सितगंगा नगरपालिका, पूर्वमा पाल्पा, उत्तरमा छत्रदेव गाउँपालिका, अर्घाखाँची र गुल्मी तथा दक्षिणमा पाल्पा र रुपन्देही जिल्लासँग जोडिएको छ। यस गाउँपालिकाको मुख्य प्रवेशद्वार तथा व्यापारिक केन्द्रको रूपमा सन्धिखर्क बजार रहेको छ। कृषि तथा औद्योगिक विकासमा प्रचुर सम्भावना रहेको तथा विकासको गतिमा तिब्र रूपमा लम्कदै गरेको यस गाउँपालिकाको सबै वडा कार्यालय केन्द्रसम्म सडकको पहुँच बिस्तार भएको छ। यस क्षेत्रका करिब ८७ % मानिस (स्रोत: गा.पा. आवधिक योजना) कृषि पेशामा आबद्ध रहेका छन्। आकर्षक वन तथा उद्यान क्षेत्र, खेतीयोग्य जमिन, बस्ती योग्य क्षेत्र र भौगोलिक अवस्थिति आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा पर्यटन, कृषि, पशुपालन, उद्योग जस्ता आर्थिक विकासका कार्यक्रम जोड दिनु पर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकामा परम्परागत रूपमा चलिआहेका राजकुलो लगायतका अन्य सिंचाई आयोजनाबाट सिंचाई भैरहेको छ। हाल प्रयोगमा रहेका सिंचाई प्रविधिहरूमा कुलो तथा थोपा सिंचाई रहेका छन्। सिंचाईका लागि यस गाउँपालिकामा रहेका खोला नालाहरूबाट सिंचाईको दिगो व्यवस्थापनबाट खेतीयोग्य भूमिमा सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न सकिने संभावना रहेको छ।

उन्नत प्रविधि, नश्ल र आहार तथा खोर व्यवस्थापन आदिद्वारा पशुपंक्षीपालनलाई व्यवसायीकरण गरी उत्पादकत्व वृद्धि, बजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरूको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न सकेमा गाउँपालिकामा पशुपालन कार्यलाई थप व्यवसायिक, उत्पादन र आयमूलक बनाउन सकिने सम्भावना देखिन्छ। यसका अतिरिक्त गाउँपालिका क्षेत्रभित्र माछा पालन व्यवसायको समेत राम्रो अवसर रहेको छ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा बजार केन्द्रहरू विकास हुँदै गएका छन्। भूउपयोग नीतिको कार्यान्वयन तथा भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था जस्ता कुराहरूको प्रवर्द्धन गर्न सकेमा उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास मार्फत गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा ठूलो टेवा पुग्ने सम्भावना रहेको छ। आर्थिक विकासको प्रमुख साधन

मध्ये श्रम शक्ति एक हो । रोजगारीका प्रशस्त संभावना तथा अवसर उपलब्ध रहेको यस गाउँका मुख्य क्षेत्रहरूमा व्यापार, सेवा क्षेत्र, कृषि तथा पशुपंक्षी पालन, निर्माण क्षेत्र, पर्यटन, उद्योग तथा कलकाखाना रहेको देखिन्छ ।

३.३ समस्या तथा चुनौती

पाणिनी गाउँपालिकाभित्र भूउपयोग नीतिको अभावमा खेतीयोग्य र हरित क्षेत्र खुम्चदै जानुका साथै अब्यवस्थित बस्ती विस्तारका कारण खेतीयोग्य जमिनमा हास हुँदै जान सक्ने जोखिम रहेको छ । परम्परागत निर्वाहमुखी खेती प्रणालीका कारण खाद्यन्त्र आत्मानिर्भरतामा कमी रहेको छ । समयमा गुणस्तरीय बीउ, मल र प्राविधिक सेवा उपलब्ध नहुनुले कृषि क्षेत्रको विकासमा असहजता सृजना गरेको छ । यसैगरी कृषि प्राविधिक जनशक्तिको कमी, माटोको नियमित परीक्षण हुन नसक्नु तथा स्थानीय स्तरमा बीउ उत्पादन, संरक्षण र उपयोग हुन नसक्नु, लागत लाभको दृष्टिकोणमा खेती प्रणाली खर्चिलो हुनु, सिंचाई सुविधा कमी हुँदा मौसमी खेती हुनु, पकेट खेती विकास कार्यक्रम तथा प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम सञ्चालन नहुनु यस क्षेत्रका समस्याका रूपमा रहेका छन् । पानीको सिमित स्रोतका कारण संचालित अन्य सिंचाई आयोजनाहरू विस्तार हुन नसक्नु तथा संकलन पोखरी, भूमिगत सिंचाई र लिफ्ट प्रणाली जस्ता वैकल्पिक सिंचाई आयोजना सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ । यसका साथै व्यवसायिक ज्ञान एवं सूचनाको कमी, आधुनिक तथा महिलामैत्री प्रविधिको अभाव, वित्तीय सेवा पहुँचमा कमी, कृषि बिमाको अभ्यासको कमी, बजार अनिश्चिता, संकलन केन्द्र लगायतका पूर्वाधारहरू कमी यस क्षेत्रका मुख्य चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

पशुपालन क्षेत्रमा अझै पनि परम्परागत वा निर्वाहमुखी प्रणालीबाट पशुपंक्षीपालनको अभ्यास रहेको छ । उन्नत जातको पशुपालनको अभ्यास न्यून रहेको छ भने परम्परागत गोठ तथा व्यवस्थापन प्रणाली अभ्यासमा रहेको छ । व्यवस्थित पशु चरण क्षेत्र, सरल कर्जाको व्यवस्था, उत्पादकत्व वृद्धि, बजार पूर्वाधारको विकास, उत्पादनमा संलग्न किसानहरूको व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि जस्ता कार्यको कमीका यस क्षेत्रका समस्या रूपमा रहिरहेको छ । पशुपालनको क्षेत्रमा काम गर्ने दक्ष जनशक्तिको कमी, पशु स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तरमा कमी, नश्व सुधारको कमीका कारण समस्याको रूपमा रहेको छ । यसै गरी माछा पालन व्यवसायको प्रचुर सम्भावना भएता पनि यस क्षेत्रमा माछा पालन व्यवसायिक रूपमा विकास हुन सकेको छैन । समग्र कृषि तथा पशुपालन विकास र विस्तारको लागि एकिकृत गुरुयोजना तयार हुन सकेको छैन ।

उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको दर्ता, नविकरण, कर तथा दस्तुर असुली र नियमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकामा उद्योग व्यवसायमा संलग्न जनसंख्या सम्भावनाको आधारमा न्यून रहेको छ भने सञ्चालनमा रहेका परम्परागत व्यवसायलाई आधुनिकीकरण गर्न नसक्नु, वित्तीय पहुँच सहज नहुनु, विशेषज्ञ स्तरको दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता नहुनु प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

सहकारी संचालक कर्मचारी एवं पदाधिकारीहरूको क्षमतामा कमी, सहकारीहरूको नियमित एवं प्रभावकारी अनुगमन नहुनु, वित्तीय संस्थाबाट लिइने ऋणको सदुपयोग हुन नसक्नु एवं व्यवसायको लागि ऋणको जोखिम उठाउने क्षमतामा कमी, स्थानीय समुदायमा आम्दानी तथा बचतको अभ्यासमा कमी रहनु यस क्षेत्रको चुनौतीको रूपमा रहेका छन् ।

३.४ अवसर

लुम्बिनी प्रदेशको हालको राजधानी घोषित बुटवलबाट नजिक रहेको पाणिनी गाउँपालिकाको भूभागमा सडक संजालको सहज पहुँचमा अवस्थित पाणिनी क्षेत्र प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा, पर्यटकीय स्थल, औद्योगिक क्षेत्रको विस्तार र कृषि तथा पशुपालनको विकासको पर्याप्त उर्बर भूमि रहेको साथै प्रदेश राजधानी तथा प्रदेश भित्रका र छिमेकि मित्र राष्ट्रको विभिन्न बजारसँग सहज पहुँच रहेको छ ।

३.५ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

३.५.१. सोच

- कृषि,पर्यटन, पशुपालन, उद्योग र व्यवसायमा आमुल सुधार,-समृद्ध पाणिनीको मूल आधार

३.५.२ लक्ष्य

- उत्पादन, रोजगारी र आयमा समतामूलक, गुणात्मक र दिगो वृद्धि गर्ने

३.५.३ उद्देश्य

गाउँपालिकाका आर्थिक विकास क्षेत्रको उद्देश्यहरु देहायअनुसार रहेका छन्:

१. कृषि क्षेत्रको विशिष्टीकरण, विविधिकरण तथा व्यवसायिकरण गर्नु,
२. दिगो तथा वैकल्पिक सिंचाई सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु,
३. पशुपंक्षी एवं माछाजन्य उत्पादनको वृद्धि, व्यवसायीकरण, विविधिकरण र औद्योगिकरण गर्नु,
४. पर्यटकीय क्षेत्रको पहिचान, संरक्षण र पर्यटकीय सेवाको विकास, विस्तार र विविधिकरण गर्नु
५. उद्योग, व्यापार तथा व्यवसायको विकास तथा विस्तार गर्नु,
६. स्थानीयस्तरमा उपलब्ध रोजगारीको विस्तार तथा रोजगारमूलक उद्यमको प्रवर्द्धन गर्नु,
७. वित्तीय सेवामा गाउँवासीको पहुँच वृद्धि गर्नु ।

३.५.४ रणनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य तथा उद्देश्य हासिल गर्न केन्द्रित रहनेगरी देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ;

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. कृषिको विशिष्टीकरण, यान्त्रिकरण तथा आधुनिकिकरण गरी उत्पादन परिमाण र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
२. कृषक एवं कृषिमा आधारित समूह तथा संस्थाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
३. कृषि उपजहरुको व्यवसायीकरण तथा बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।
४. स्थानीय कृषि व्यवसाय विकास नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

१. आधुनिक तथा प्रयाप्त सिंचाई सुविधा विस्तार गर्ने ।
२. विद्यमान विभिन्न सिंचाई प्रणालीको संरक्षण, मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गर्ने ।
३. वैकल्पिक सिंचाई सुविधाको विकास र प्रयोग बढाउने ।

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित

१. पशुपंक्षीजन्य क्षेत्रको व्यवसायीकरण, आधुनिकीकरण र विशिष्टिकरण गरी उत्पादनमा वृद्धि गर्ने,
२. कृषक, कृषक समूह तथा कृषि सहकारी एवं अन्य संस्थाहरुको क्षमता र उद्यमशीलता अभिवृद्धि गर्ने,
३. पशुपंक्षीजन्य उपजको बजारीकरण प्रवर्द्धन गर्ने,
४. पशुपंक्षी स्वास्थ्य तथा उपचार सेवा विस्तार तथा गुणस्तर सुधार गर्ने,
५. पशुपंक्षी पालन सम्बन्धी नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने,
६. माछा पालन स्थानीय जनताको आयस्तरमा सुधार गर्न पकेट क्षेत्र घोषणा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित

१. पर्यटकीय स्थलको संरक्षण, पूर्वाधार विकास, स्तरोन्नति तथा प्रवर्द्धन गर्ने ।
२. पर्यटकीय सम्पदा र सेवाको विशिष्टिकरण गर्ने ।
३. पर्यटन विकासको माध्यमद्वारा दिगो रोजगारी सिर्जना र आय वृद्धि गर्ने ।
४. स्थानीय कला, संस्कृति, भेषभुषा र सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी पर्यटन विकासको अवसरमा अभिवृद्धि गर्ने ।

उद्देश्य ५ सँग सम्बन्धित

१. कोभिड १९ का कारण रोजगारी, उद्योग र साना व्यवसायमा पारेको नकारात्मक असर न्यूनीकरण गर्न राहत र पुनर्लाभको कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
२. लघु, साना, मझौला तथा ठूला उद्योग सञ्चालनका लागि आवश्यक पूर्वाधार तथा वातावरण तयार गर्ने ।
३. औद्योगिक तथा व्यवसायिक उत्पादनलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय गराउने ।
४. स्थानीय उत्पादको बजार प्रवर्द्धन गर्ने ।
५. उद्योग व्यवसायमा महिला, दलित तथा अति विपन्न नागरिकको सहभागितामा जोड दिने ।
६. उद्योग, व्यवसाय तथा सेवा सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन गर्ने

उद्देश्य ६ सँग सम्बन्धित

- सञ्चालित विकास निर्माणका आयोजनामार्फत श्रम तथा रोजगार प्रवर्द्धन गर्ने ।
- गाउँपालिकाको तत्कालिन, मध्यमकालीन र दीर्घकालिन अवधिका लागि रोजगार योजना बनाई सो अनुसार विकास निर्माण कार्य सञ्चालन गर्ने ।
- उद्योग, व्यवसाय तथा सेवा सम्बन्धी नीति तर्जुमा तथा योजना कार्यान्वयन गर्ने ।

उद्देश्य ७ सँग सम्बन्धित

- गाउँपालिका क्षेत्र भित्रका नागरिकको वित्तीय सेवामासहज पहुँच विस्तार तथा सुदृढ गर्ने ।
- सहकारी क्षेत्रलाई ब्यबस्थित, भरोसायोग्य र सदस्यको अधिकतम हितमा परिचालन गर्ने गरी प्रवर्धन एवं विकास गर्ने ।

३.६ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

आर्थिक विकास क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । तालिका ३.१ आर्थिक विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
कृषि विकास					
कृषि क्षेत्रमा रोजगारीको सिर्जना	प्रतिशत	१०	१२	१५	१८
घरेलु तथा साना उद्योग क्षेत्रमा रोजगारी	संख्या	२२७२	२३७५	२५००	२६५०
प्रति व्यक्ति प्रतिवर्ष खाद्यान उपलब्धता	के.जी.	१५०	१६०	१८०	२२०
अगुवा कृषक संख्या	संख्या	१३०	१८०	२३०	२८०
तालिम प्राप्त कृषक संख्या	संख्या	२००	२५०	३००	३५०
व्यवसायिक कृषिमा आबद्ध कृषक	संख्या	१३०	१८०	२३०	२८०
कृषि सहकारी संख्या	मे.टन	१५	१७	२२	२७
संचालित कृषि संकलन केन्द्र	संख्या	३	५	८	११
सिंचाई					
स्तरोन्नति गरिने सिंचाई योजना	संख्या	२०	४	५	५
१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र	रोपनी	८०००	८३९२	८७०२	९१९०
पशपंक्षी तथा माछा विकास विकास					
कुखुरा/पन्छीको बार्षिक मासु उत्पादन बृद्धि	प्रतिशत	१८	२०	२५	२८

पाणिनी गाउँपालिकाको मध्यमकालिन खर्च संरचना (ढाँचा) (२०७८/०७९—२०८०/०८१)

डेरी पसल	संख्या	१०	१२	१४	१६
पशु भेटनरी	संख्या	५	८	११	१४
पशु बिकास समुह गठन	संख्या	३५	४०	४५	५०
बार्षिक अण्डाउत्पादन (हजार)	संख्या	३०००	३०००	३५००	४०००
भैसी र गाई फार्म	संख्या	०	१	३	६
पर्यटन विकास					
पार्क निर्माण	संख्या	१०	१	२	१
कृषि पर्यटन सञ्चालन स्थान पहिचान	संख्या	२	५	८	५
पर्यटन व्यवसायमा संलग्न	संख्या	१०	१५	२०	२८
उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय					
चालु घरेलु तथा साना उद्योग स्थापना	संख्या	५४३	५०	५०	५०
चालू मझौला तथा ठुला उद्योग	संख्या	०	०	१	२
उद्यमीहरुको आयमा बृद्धि	प्रतिशत	४	५	१०	२०
द. बैक तथा वित्तिय सेवा	संख्या				
वित्तीय संस्थाहरुमा जनताको पहुँच	प्रतिशत	५०	५५	६०	७५
सहकारीमा आवद्ध जम्मा घरधुरी	प्रतिशत	१०	२०	३०	४०
सहकारी संख्या	संख्या	२९	३२	३५	३८

स्रोत: गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना

३.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

आर्थिक विकास क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ३.२ आर्थिक क्षेत्रको खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु. हजारमा)				खर्चको स्रोत (रु. हजार)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	वित्तीय ब्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०७८/०७९	३८८५४	२९३७०	९७४८४	-	९९९३०	२४८३३	२०९०	
२०७९/०८०	४४९८५	२२६५२	९८५३३	-	९२६४६	२६३२३	२२९५	
२०८०/०८१	४४४८०	२८९९२	९५५६८	-	९३६५८	२८४२९	२३९२	
जम्मा	९२४५९९	७२९३४	५९५८६	-	३८२३३	७९५८५	६६९८	

३.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

आर्थिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतका आयोजना तथा कार्यक्रम र बिषय उपक्षेत्रगत रूपमा आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शीर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य र उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ३.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ३.३ आर्थिक विकास क्षेत्रका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ बर्षको उपलब्धी सूचक
१	कृषि विकास					
१.१	कृषि तथा पशु तथ्याङ्क र विकास योजना तर्जुमा	कृषि सम्बन्धी तथ्याङ्कको आधार तयार गर्ने तथा कृषि सम्बन्धी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउने	२०७८/७९		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	कृषि क्षेत्रको स्थिति पत्र र कृषि विकास योजना तयार हुनेछ ।
१.२	कृषि प्राविधिक तथा कृषक अनुदान कार्यक्रम	कृषि प्राविधिक सेवा र कृषि अभ्यासलाई व्यवहारिक बनाउने	२०७८/७९ देखि २०७०/८१		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	कृषि उत्पादनको व्यवसायीकरण र उत्पादकत्व बृद्धि हुनेछ ।
१.३	सामुदायिक विउ बैंक र कृषि सेवा केन्द्रको स्थापना	स्थानीय जातका विउको संरक्षण तथा विउको उपलब्धता सहज बनाउने	२०७८/७९ देखि २०८०/८१		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	१/१ वटा गाउँस्तरीय सामुदायिक विउ बैंक स्थापना र संचालन हुनेछ

१.४	तरकारी (गोलभेडा, च्याउ) पकेट क्षेत्र विकास कार्यक्रम	आयात कम गरी निर्यात बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	च्याउ तथा गोलभेडा पकेट क्षेत्र निर्धारण भएको हुनेछ ।
१.५	नमूना कृषि फार्म र व्यवसायिक खेती प्रवर्द्धनका लागि अनुदान वितरण कार्यक्रम	कृषि प्रसार सेवा र उत्पादनलाई विविधिकरण गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	कृषकको आत्म निर्भरता, कृषि उत्पादनको बृद्धि र उपजको विविधिकरण हुनेछ ।
१.६	कृषि तथा पशु प्राविधिक शिक्षा प्रवर्द्धन	विद्यार्थीलाई जीवनपयोगी र प्राविधिक शिक्षा प्रदान गर्ने र ज्ञान हस्तान्तरण गर्ने	२०७८/७९ देखि २०८०/०८१		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	स्थानीयस्तरमा दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता हुनेछ ।
१.७	कृषि सहकारी, उपजको बजारीकरण र प्रवर्द्धनको लागि अनुदान वितरण कार्यक्रम	उत्पादित कृषि उपजहरूको बजारीकरण, भण्डारण तथा विक्रि वितरण सहजीकरण गर्ने ।	सालासाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	कृषि संकलन केन्द्र, शीत भण्डार, कृषि सहकारी र कृषि एम्बुलेन्स स्थापना र संचालन हुनेछ
१.८	कृषक, समूह तथा सहकारी क्षमता विकास कार्यक्रम	समूह तथा सहकारी मार्फत कृषिको व्यवसायिकरण गर्न	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र स्थानीय नीति तथा कार्यक्रम	कृषक समूह तथा सहकारी संस्था कृषि उत्पादन, व्यवसाय र प्रसोधनमा संलग्न हुनेछन् ।
१.९	खाद्यान्न बाली विकासको लागि विभिन्न कार्यक्रम (धान, गहुँ, तरकारी)	खाद्यान्न बालीको उत्पादन बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	खाद्यान्न बालीको उत्पादनमा १० प्रतिशले बृद्धि हुनेछ ।
१.१०	व्यवसायिक मौरीपालन कार्यक्रम	गाउँमा मह उत्पादन बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	महको उत्पादमा बृद्धि भएको हुनेछ ।

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१.११	जैविक मल तथा रोग एवं किरा फट्यांग्रा नियन्त्रणकोलागि विषादी प्रवर्द्धन कार्यक्रम	जैविक मलको उत्पादनमा बृद्धि गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	जैविक मल उत्पादन बृद्धि हुनुका साथै रोग एवं किरा फट्यांग्राबाट बालिनाली उत्पादनमा हुने नोक्सानी न्यूनीकरण हुनेछ ।
१.१२	कृषि उपजको गुणस्तर तथा विषादी परीक्षण, नियन्त्रण र नियमन सम्बन्धि कार्यक्रम	नागरिकको गुणस्तरीय खाद्यन्य उपलब्ध गराउन	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	एक वटा गुणस्तर परिक्षण केन्द्रको स्थापना हुनेछ ।
१.१३	कृषि क्षेत्र अनुदानका अन्य सालबसाली कार्यक्रम	कृषि व्यवसाय र उत्पादनमा बृद्धि गर्ने	सालबसाली		सशर्त अनुदानको व्यवस्था	वास्तविक कृषक लाभान्वित हुनेछन् ।
२.	सिंचाई					
२.१	सिंचाई सुविधा विस्तार कार्यक्रम	थप सिंचाई सुविधा विस्तार गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	सिंचाई सुविधा विस्तार भई उत्पादकत्व हुनेछ ।
२.२	बैकल्पिक सिंचाई सुविधा विस्तार (लिप्टिङ्ग, डिप वोरिङ्ग, पोखरी)	सिंचाई सुविधा बृद्धि गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	सिंचाई सुविधा विस्तार भई उत्पादकत्व हुनेछ ।
२.३	कुलो तथा पोखरी संरक्षण, मर्मतसंभार र स्तरोन्नति	उपलब्ध श्रोतको समुचित उपयोग गर्ने	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता बमोजिम	परम्परागत कुलो तथा पोखरी निर्माण र संरक्षण हुनेछ ।

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
३.	पशु तथा पंछि विकास					
३.१	पशुपंछी श्रोत केन्द्रको स्थापना कार्यक्रम (गाई, भैसी, वाखा, कुखुरा, टर्की,)	पशुपंक्षी व्यवसाय बृद्धि रोजगारीको अवसर सृजना गर्न	निरन्तर		गाउँपालिकाको प्राथमिकता बमोजिम	पशुपंछी श्रोत केन्द्रको स्थापना र संचालन हुनेछ ।
३.२	आधुनिक पशुबधशाला स्थापना (मासु प्रशोधन तथा गुणस्तर मापन केन्द्र)	स्वस्थकर मासुको पयोग तथा पहुँच बृद्धि गर्न	२०७९/८० देखि २०८०/८१		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	आधुनिक पशुबधशाला स्थापना (मासु प्रशोधन तथा गुणस्तर मापन केन्द्र) को स्थापना हुनेछ
३.३	पशु स्वास्थ्य तथा बिमा कार्यक्रम	पशुपालन व्यवसायलाई प्रबद्धन तथा प्रोत्साहन गर्न	सालवसाली		राष्ट्रिय एवं स्थानीय नीति र कार्यक्रम	व्यवसायिक कृषकहरु प्रतक्ष्य लाभान्वित हुनेछन ।
३.४	पशु आहार व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवसायिक पशुपालनमा बृद्धि गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	पशुपंक्षी विकासमा सहयोग पुग्ने ।
३.५	व्यवसायिक पशुपालन तथा पकेट क्षेत्र अनुदान कार्यक्रम	पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	नमूना पशुपंक्षी फर्म संचालन हुनेछन् ।
३.६	क्षमता विकास कार्यक्रम	पशु व्यवसाय र उत्पादन बृद्धि गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	प्राविधिक तथा कृषकहरुको क्षमता विकास हुनेछ ।

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
३.७	मस्त्यपालन, प्राकृतिक पोखरी तथा खोलाहरुमा माछाका भुरा व्यवस्थापन कार्यक्रम	माछा उत्पादनमा वृद्धि गर्न तथा रोजगारीको सृजना गर्न	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	मत्स्य व्यवसाय संचालन हुनेछ
३.८	पशुपंक्षी सेवा सालवसाली	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रम	कृषक लाभान्वित हुनेछन्
४.	पर्यटन तथा संस्कृति					
४.१	पर्यटन पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	पर्यटकहरु आकर्षण तथा आवागमनमा वृद्धि गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा प्राथमिकता	पर्यटन पार्क/भ्यू टावर र पिकनिक स्थल निर्माण भई सुचारु हुनेछ ।
४.२	मौलिक संस्कृति, धार्मिक क्षेत्र, मेला तथा पर्व संरक्षण एवं प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्थानीय संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा प्राथमिकता	मौलिक संस्कृति एवं धार्मिक क्षेत्रको संरक्षण र प्रवर्द्धन भएको हुने
४.३	कृषि पर्यटन कार्यक्रम एवं अन्य सालवसाली कार्यक्रम	कृषि उत्पादनमा वृद्धि तथा प्रचार गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	गाउँमा कृषि पर्यटन सुरुवात हुनेछ ।

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
५.	उद्योग, व्यापार तथा व्यवसाय					
५.१	कोभिड १९ बाट व्यापार तथा उद्योग व्यावसाय क्षेत्रमा परेको असर पुनरुत्थान कार्यक्रम	आर्थिक पुनर्लाभ कार्यक्रम र राहत प्याकेज संचालन गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	कोभिड १९ को प्रभाव सम्बन्धी अध्ययन तथा पुनर्लाभको कार्यक्रम तर्जुमा हुनेछ।
५.२	डिजिटल प्रणालीमा आधारित उद्योग व्यवसाय प्रोफाइल तयारी	उद्योग सेवा सहज गर्न	२०७९/०८०		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	डिजिटल प्रणालीमा आधारित उद्योग व्यवसाय प्रोफाइल तयारी हुनेछ।
५.३	स्थानीय कच्चा पदार्थ, ज्ञान, सीप र प्रविधि सम्बन्धी अध्ययन, संरक्षण र प्रवर्द्धन विविध कार्यक्रम	उद्योग व्यवसाय सिर्जनाको वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	नयाँ उद्यम तथा व्यवसाय सिर्जना र विकास हुनेछन्।
५.४	व्यावसायिक तथा औद्योगिक सिप विकास सम्बन्धि विविध(कुटानी, मिस्त्री, कक, वेटर, प्लम्बिङ्ग, अचार बनाउने आदि) तालिम	रोजगार सृजना गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	वार्षिक करिब १०० जनाले सिपमुलक तालिम पाउनेछन्।
५.५	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि/निर्देशिका तर्जुमा	गाउँपालिकामा व्यवसाय दर्ता तथा नविकरणको व्यवस्था गर्ने	२०७८/०७९		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	व्यवसाय दर्ता तथा नविकरण कार्यविधि तर्जुमा र कार्यान्वयन हुनेछ
५.६	उद्यमशीलता, व्यवसाय सिर्जना र विकास कार्यक्रम	रोजगारी सृजना गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	

सि.न.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रमको अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु. हजारमा)	पुष्ट्याई	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
६.	श्रम तथा रोजगार					
६.१	गाउँस्तरीय रोजगार योजना तर्जुमा	तत्कालिन ताथ दीर्घकालिन रोजगारीको आधार तयार गर्ने	२०७९/०८०		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	रोजगार योजना तर्जुमा भएको हुनेछ
६.२	स्थानीय रोजगार प्रवर्द्धन तथा सिपमुलक तालिम र प्रविधि हस्तान्तरण संचालन कार्यक्रम	सीपयुक्त, अनुभवी र दक्ष स्थानीय व्यक्तिको पलायन रोक्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	करिब ६०० जना रोजगार कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएका हुनेछन् ।
६.३	श्रमिक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम	श्रमिकको न्युनतम सुरक्षा सुनिश्चित हुने व्यवस्था गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	करिब ६५० श्रमिक लाभान्वित हुनेछन् ।
७.	वित्तीय सेवा तथा सहकारी					
७.१	सहकारी सुपथ व्यवसाय तथा पसल सञ्चालन तथा साझेदारी	गाउँमा सुलभ मुल्यका पसल सञ्चालन गर्न	सालवसाली		आवधिक योजनाको प्राथमिकता	सुलभ पसल स्थापना हुनेछन् ।
७.२	लक्षित वर्ग सहकारी सचेतना तथा प्रवर्द्धन र तालिम कार्यक्रम	लक्षित वर्गमा वित्तीय सेवा तथा सुविधाको पहुँच बृद्धि गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय नीति तथा प्राथमिकता	लक्षित वर्ग तथा समुदायमा वित्तीय सेवा र सुविधाको सहज पहुँच बृद्धि हुनेछ ।
७.३	कर शिक्षा तथा व्यवसाय योजना तर्जुमा तालिम	गाउँमा आमदानी बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	वर्षमा १ पटक हुनेछन्

३.९ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

यस क्षेत्रको कार्यक्रम र आयोजना कार्यान्वयनमा सम्बन्धित निकाय बीच क्रियाशिल समन्वय, श्रोत व्यवस्थापन, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन र सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता बृद्धि हुनेछ। गाउँपालिका क्षेत्रमा कृषिको व्यवसायीकरण, कृषि पर्यटन, जैविक तथा वातावरणमैत्री कृषि प्रवर्द्धन, फूलखेती समेत उच्च मूल्यका कृषि उपजको प्रवर्द्धन, खाद्य स्वच्छता, पोषण र माटो व्यवस्थापन, पशु नक्ष सुधार र पशु आहार व्यवस्थापन लगायत कृषि क्षेत्रको तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीद्वारा कृषि उत्पादन, व्यवसायीकरण र औद्योगीकरणको वातावरण निर्माण हुनेछ। सहकारी संस्थालाई उत्पादन, उद्यमशिलता र बजारीकरणका क्षेत्रमा अग्रसर गराउन, जैविक खेती, उत्पादन, प्रशोधन र बजारीकरणसँग जोड्ने, सहकारीका सदस्यहरूलाई स्थानीय, राष्ट्रिय अन्तराष्ट्रिय बजारको माग अनुसारको ज्ञान, सीप र प्रविधि प्रदान गर्न, क्षमता तथा उद्यमशिलता विकास कृषि र गैर कृषि उत्पादन, उत्पादकत्व र बजारीकरणमा परिचालन गर्न आवश्यक छ।

संघ र प्रदेश सरकार र सहयोगी संस्थाहरू बीच प्रभावकारी सहयोग, समन्वय र सहकार्य, संगठनात्मक र मानव श्रोत र सेवा व्यवस्थापन, कृषि प्रविधि, विउविजन, यान्त्रिकीकरण, भरपर्दो सिंचाई प्रणाली, भूस्वामित्व, पशु आहार, पूर्वाधार र बजारीकरण जस्ता कार्यहरूको एकीकृत व्यवस्थापन हुन नसके अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम उत्पन्न हुन सक्दछ। यसका अलवा जलवायु परिवर्तनको असर, कृषि उपजको आयात र कृषि जमीन उपयोगमा परिवर्तन यस क्षेत्रका संभावित जोखिम पक्षको रूपमा रहेका छन्। छिमेकी मूलक भारतबाट आयातित उपजसँग प्रतिस्पर्धा र कृषि उपजको गुणस्तर र न्यून उत्पादन परिमाण पनि यस क्षेत्रका जोखिम पक्षका रूपमा देखिएका छन्। संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार, सहकारी, सहयोगी संस्था नीजि क्षेत्रसँगको समन्वय, सहकार्य, सेवा व्यवस्थापन र अन्य क्षेत्रसँग एकीकृत अनुगमन सहितको कार्य संचालन नभएमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल नहुने जोखिम रहन्छ।

परिच्छेद - ४

सामाजिक विकास क्षेत्र

४.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले सामाजिक विकास क्षेत्र अन्तर्गतको आधारभूत स्वास्थ्य तथा पोषण एवं माध्यमिक शिक्षा, सामाजिक न्याय समावेशी प्रतिनिधित्व र भाषा तथा संस्कृति संरक्षणको हकलाई मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नीतिमा सबै वर्ग तथा क्षेत्रका जनताको शिक्षा तथा स्वास्थ्यमा पहुँच सुनिश्चिताका लागि निर्देशित गरेको छ भने सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक तथा सांस्कृतिक रूपले पिछडिएको वर्गको हितको लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, युवा तथा खेलकुद र कला, भाषा, साहित्य र संस्कृति जस्ता उप-क्षेत्रहरू समेटिएको सामाजिक क्षेत्रको विकास समग्र विकासको गुणात्मक तथा गतिशिल आयाम हो । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत गुणस्तरीय शिक्षा, तथा स्वास्थ्य समुन्नत समाज, लैङ्गिक समानता, स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाई र असमानता न्यूनीकरणलाई समेत समावेश गरिएको छ ।

वर्तमान १५ औं राष्ट्रिय योजनाले समतामूलक सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक संरचना निर्माण र गुणस्तरीय जीवनयापनको लागि अवसर प्रदान गर्ने कुरालाई महत्व दिएको छ । गाउँपालिकाको पहिलो आवधिक योजनाले सामाजिक विकासलाई विकासको मुख्य चालकका रूपमा लिएको देखिन्छ ।

४.२ विद्यमान अवस्था, संभावना र अवसर

वर्तमान संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हकलाई मौलिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको छ । नेपालले लिएको दिगो विकास लक्ष्यअनुसार सन् २०३० सम्ममा सबैलाई गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने रहेको देखिन्छ । लुम्बिनी प्रदेश सरकारले शिक्षाको विकास र विस्तार गरी समन्यायिक र समावेशी पहुँच सुनिश्चित गर्ने शिक्षा क्षेत्रको क्षेत्रगत लक्ष्य लिएको छ । पाणिनी गाउँपालिकाले शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि पूर्वाधार, जनशक्ति तथा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोगलाई उच्च महत्व दिएको छ । यस गाउँपालिका भित्र आधारभूत र माध्यमिक गरी जम्मा ५४ वटा सामुदायिक विद्यालय, २ सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, ४ वटा मदरसा, २ वटा बालविकास केन्द्र र ४ वटा निजी विद्यालय रहेका छन् ।

साविकको लुम्बिनी अंचलको केन्द्र बुटवल तथा हालको प्रादेशिक राजधानी बुटवलसँगको निकटतम भौगोलिक दुरी तथा सडक यातायात सुविधाको कारण विशिष्टकृत स्वास्थ्य सेवामा पहुँच सहज रहेको छ । पाणिनी गाउँपालिकाबाट करिब १०० कि.मि दुरीमा प्रादेशिक अस्पताल बुटवल, करिब २० कि.मि दुरीमा जिल्ला अस्पताल अर्घाखाँची, १२० कि.मि दुरीमा भिम अस्पताल र युनिभर्सल मेडिकल कलेज तथा अन्य अस्पताल रहेका छन् । गाउँपालिका क्षेत्र भित्र स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक, खोप क्लिनिक मार्फत प्रारम्भिक तथा आधारभूत स्वास्थ्य सुविधा नागरिकलाई स्वास्थ्य सुविधा उपलब्ध हुँदै आएको छ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा संघीय सरकार प्रदेश सरकार तथा पाणिनी गाउँपालिकाले उच्च प्राथमिकता रहेको छ । लुम्बिनी प्रदेशको पहिलो आवधिक विकास योजनाले स्वच्छ खानेपानी आपूर्ती र सरसफाईमा घरधुरीहरूको पहुँच सत प्रतिशत पुर्याउने उद्देश्य लिएको छ । पाणिनी गाउँपालिकाले सरसफाई अभियानमा जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने हिसाबले “आफ्नो शहर आफै सफा गरौं” भन्ने कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । पाणिनी क्षेत्र खुला दिशामुक्त क्षेत्र घोषणा भइ सकेकोछ । खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन उपभोक्ता समिति मार्फत हुने अभ्यास रहेको छ । आवश्यकता अनुरूप सार्वजनिक शौचालय निर्माण र संचालनमा जोड दिने गरिएको छ । नेपालको संविधानको व्यवस्था एवं अन्य प्रचलित नीतिगत व्यवस्था र कानून बमोजिम महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपांग, दलित, आदिवासी जनजाति, द्वन्द पिडित तथा विपन्न वर्गको लागि सामाजिक न्याय तथा समानताका लागि विशेष व्यवस्था गरेको छ । लैंगिक हिंसा, बाल विवाह तथा बहु विवाहका घटनामा कमी हुँदै गएको छ । लक्षित वर्गका लागि रोजगारी, सीप विकास र सहभागिताका विशेष अवसर सिर्जना हुने कार्यक्रम प्राथमिकतामा पर्ने गरेका छन् । यसै गरी गाउँपालिकाले युवा स्वरोजगारी तथा खेलकुद क्षेत्रको प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिएको छ । युवा स्वरोजगारीका तालिम तथा प्रोत्साहनमुलक कार्यक्रमहरू हरेक वर्ष गाउँकार्यपालिका कार्यालयले सञ्चालन गर्ने गरेको छ ।

४.३ समस्या र चुनौती

शैक्षिक पूर्वाधारको स्तरोन्नति तथा विद्यालय शिक्षामा सहज पहुँच स्थापित हुँदै गएको भएता पनि गुणस्तरीय शिक्षाको प्रत्याभूति हुन सकेको छैन । यसै गरी विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थीलाई विद्यालयमा टिकाई राख्न मुख्य चुनौती रहेको छ । जनसंख्या कम तर विद्यालयसँगको भौगोलिक दुरी बढी रहेका विद्यालयसँगको सहज पहुँच कायम गर्न कठिनाई रहेको छ । अर्को तर्फ निजी तथा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा समानता नहुनु, गरिविको कारण विद्यालय भर्ना भएता पनि निरन्तर विद्यालय नजानु र घरमा पर्याप्त शैक्षिक गतिविधिमा संलग्न हुन नसक्नु समस्या विद्यमान रहेको छ । विद्यालय शिक्षामा जीवन उपयोगी, रोजगारमूलक र प्राविधिक ज्ञान सिपको कमीले गर्दा शैक्षिक बेरोजगारी तथा प्रतिभा पलायनको अवस्था कायमै रहेको छ ।

गाउँपालिका क्षेत्रमा हालसम्म स्थानीय पाठक्रम तयार हुन सकेको छैन । बालविकास केन्द्रमा कक्षाकोठा व्यवस्थापन, जनशक्ति, सरसफाई, सिकाइ सामग्री तथा पूर्वाधारको कमी रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयमा बालमैत्री तथा अपांगमैत्री विद्यालयमा भवन, फर्निचर, घेरावार, शौचालय, स्वच्छ खानेपानीको व्यवस्थामा कमी रहेको छ । नियमित मुल्याङ्कन प्रणाली र शैक्षिक गुणस्तरको मापदण्डमा अस्पष्टताका कारण शैक्षिक गुणस्तर सुधारमा कठिनाई भएको छ । प्राविधिक तथा उच्च शिक्षामा सम्बन्धन प्राप्ति तथा सञ्चालनमा आर्थिक तथा व्यवस्थापकीय कठिनाई रहेको छ ।

जनस्वास्थ्य जस्तो संवेदनशिल विषयमा सबै गाउँपालिकावासीको सहज पहुँच नहुनु, र सबै खालका परीक्षण र सघन उपचारको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या तथा चुनौतीहरू रहेका छन् । गाउँमा आधारभुत स्वास्थ्य संस्था तथा जनशक्तिको अभाव, स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने इन्सिनेरेटरको व्यवस्था नहुनु जस्ता समस्या रहेका छन् । कोभिड १९ जस्ता स्वास्थ्य सम्बन्धी महामारीको अवस्थालाई सम्बोधन छुट्टै अस्तापल, आइसोलेसन वार्ड, प्रयोगशाला तथा परीक्षण सामग्री र किट, सघन उपचार कक्ष, भेन्टीलेटर र सो अनुसारको

स्वास्थ्यकर्मी व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ । जनचेतनाको कमीले गर्दा विशेषगरी बिपन्न वर्गका स्थानीयमा अझै पनि स्वास्थ्य समस्या लुकाउने समस्या कायम रहेको देखिन्छ । बालबालिकाको पोषण तथा नियमित तौल र स्वास्थ्य जाँचमा ध्यान दिने गरिएको देखिदैन । गाउँपालिकामा स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा गाउँका बासिन्दाको पहुँच अत्यन्त न्युन रहेको छ ।

खानेपानी तथा सरसफाईको क्षेत्रमा पछिल्ला दिनहरूमा उल्लेखनीय सुधार भएता पनि स्वच्छ खानेपानी पहुँच तथा व्यवस्थित सरसफाईका अभ्यास दिगो रूपमा स्थापित हुन सकेका छैनन् । सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्थापनमा कठिनाई रहेको छ । शहरउन्मुख क्षेत्रमा व्यवस्थित ढल निकासको कमी रहेको छ । खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रमा निजी तथा सामुदायिक क्षेत्रको योगदानमा कमी रहेको छ ।

लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका लागि नीतिगत तथा व्यवहारिक तहबाट प्रयत्नहरू भएता पनि आर्थिक, सामाजिक तथा राजनीतिक क्षेत्रमा लक्षित वर्गको अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी रहनुका साथै प्रभावशाली उपस्थिति हुन सकेको छैन । बिपन्न वर्गको परिवारमा महिला हिंसा, बाल हिंसा तथा घरेलु हिंसाका घटना दिनहुँ घट्ने गरेका छन् । लक्षित वर्गको स्वरोजगारीका अवसर तथा आत्म निर्भरतामा कमी रहेको छ । लक्षित वर्गको क्षमता विकास तथा जनचेतना अभिवृद्धिका कार्यक्रम प्रयास हुन सकेका छैनन् ।

पाणिनी क्षेत्रमा युवा बेरोजगारी तथा युवा पलायनको अन्त्य हुन सकेको छैन । युवाका लागि लक्षित कार्यक्रमहरू सञ्चालन भएता पनि बेरोजगारी, पलायन तथा दुःखसन् व्याप्त रहेको छ । युवाका लागि रोजगारीका अवसर तथा प्रोत्साहनमा कमी रहेको छ । खेलाडीका प्रशिक्षण, खेल मैदान, खेल सामग्रीको तथा व्यवसायिक खेलका अवसरमा कमी रहेको छ ।

४.४ अवसर

यस गाउँपालिकामा सामाजिक क्षेत्रको शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, सामाजिक समावेशीकरण तथा युवा लक्षित कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । यस गाउँपालिका भौगोलिक र अन्तरआबद्धताको दृष्टिले रणनीतिक स्थानमा अवस्थित रहेको छ । सुगमता र पूर्वाधारको दृष्टिकोणबाट समेत सुगम रहेको यस गाउँपालिका शैक्षिक तथा स्वास्थ्यका सुबिधाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्न सकिने अवसर रहेको देखिन्छ ।

४.५ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष्य, उद्देश्य र रणनीति

४.५.१ दीर्घकालिन सोच

- सभ्य, शिक्षित, स्वस्थ समावेशी र युवामैत्री पाणिनी

४.५.२ लक्ष्य

- शिक्षित, स्वस्थ, समावेशी र सृजनशील मानव पुँजीको निर्माण गर्ने

४.५.३ उद्देश्य

गाउँपालिकाको सामाजिक विकास क्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्

- ब्यवहारिक, गुणस्तरीय, प्राविधिक र जीवनउपयोगी शिक्षाका अवसर तयार गर्नु,
- पोषण तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको सहज पहुँच अभिवृद्धि गर्नु,
- स्वच्छ खानेपानीमा दिगो पहुँच र सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्द्धन गर्नु,
- आर्थिक-सामाजिक रूपमा सिमान्तिकृत वर्गको क्षमता, सहभागिता र आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्नु,
- युवा वर्गको सृजनशिल तथा उद्यमशील क्षमता अभिवृद्धि र उपयोग गर्नु,
- सम्पदा, कला, भाषा र संस्कृतिको संरक्षण तथा प्रवर्द्धन गर्नु ।

४.५.४ रणनीति

सामाजिक विकास क्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीति अवलम्बन गरिनेछः

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. प्रारम्भिक बाल विकास तह देखि उच्च शिक्षा र प्राविधिक शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने ।
२. विद्यालय शिक्षालाई व्यवहारिक, व्यवसायिक, सीपमूलक र जीवनपयोगी बनाउने
३. शिक्षण सिकाई, प्रशासनीक कार्य तथा अनुगमनमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको उपयोग गर्ने ।
४. विद्यालयको संस्थागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।
५. स्वास्थ्य, शिक्षा र समावेशीकरण शाखाको संगठनात्मक क्षमता सुदृढीकरण गर्ने ।

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

१. आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउने
२. स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाको सुदृढीकरण तथा जनशक्ति व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी गराउने ।
३. स्वास्थ्य सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउन आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्ने
४. पोषण विशेष सेवाहरूमा समान पहुँच वृद्धि तथा उपभोगमा सुधार गर्ने
५. जनस्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि समुदायस्तर सम्मको संरचनालाई प्रभावकारी गराउने ।

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित

१. स्वच्छ खानेपानीमा सहज पहुँच, जनस्वास्थ्य तथा पूर्ण सरसफाई अभियानलाई एकीकृत रूपमा कार्यान्वयन गर्ने,
२. सबै घरपरिवारमा स्वच्छ खानेपानीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
३. फोहोरमैला व्यवस्थापनलाई दिगो तथा प्रभावकारी गराउन आवश्यक आधार तयार गर्ने ।
४. वातावरणीय स्वच्छता र सरसफाई अभियानलाई प्रभावकारी बनाउन

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित

१. विपन्न, पिछडिएको तथा लक्षित वर्गको सक्षमता र आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्ने ।
२. स्थानीय संरचना, नीति तथा निर्णय प्रक्रियामा लक्षित वर्गको संलग्नता सुनिश्चित गर्ने ।
३. सबै खाले हिंसा तथा कुप्रथा अन्त्य गर्न नीतिगत र व्यवहारिक प्रयत्न गर्ने ।
४. स्थानीय नीति तथा पूर्वाधार निर्माणलाई अपांगमैत्री, जेष्ठ नागरिक मैत्री, बालमैत्री तथा महिलामैत्री गराउन
५. ज्येष्ठ नागरिकको ज्ञान हस्तान्तरण, सम्मान, सुरक्षा र सेवालाई सुनिश्चित गर्ने ।
६. लक्षित वर्गको सशक्तीकरण तथा हित रक्षाका लागि समुदायलाई परिचालन प्रभावकारी गराउने ।

उद्देश्य ५ सँग सम्बन्धित

१. क्षमता विकास तथा स्वरोजगारीका अवसरको माध्यमबाट युवा वर्गको आत्मविश्वासमा अभिवृद्धि गर्ने,
२. युवा वर्गमा अग्रसरता, नवप्रवर्तन तथा उद्यमशिल संस्कृतिको विकास गर्ने ।
३. खेलकुदका पूर्वाधार विकास तथा खेलाडी प्रोत्साहनमार्फत युवाको सृजनशिलता विकास गर्ने ।

उद्देश्य ६ सँग सम्बन्धित

१. स्थानीय कला तथा संस्कृतिको पहिचान, संरक्षण र प्रवर्द्धन गर्ने
२. मौलिक कला तथा संस्कृति सम्बन्धी अध्ययन अनुन्धानलाई प्रोत्साहित गर्ने ।
३. स्थानीय साँस्कृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरी पर्यटन विकाससँग आवद्ध गर्ने

४.६ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सामाजिक क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।
तालिका ४.१ सामाजिक क्षेत्र विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/८१
सामाजिक विकास क्षेत्र					
शैक्षिक क्षेत्र					
प्राथमिक तहको खुद भर्नादर	प्रतिशत	८८	८८	९२	९५
बिद्यालयमा विद्यार्थी भर्नादर	प्रतिशत	९४	९६	९७	९८.५

विद्यालय विचैमा छोड्ने दर	प्रतिशत	८	८	६	५
SEE पास दर	प्रतिशत	६०	६०	६२	६५
प्रारम्भिक बालकक्षामा अध्ययनरत ३-५ वर्षका बालबालिका	जना	६५	६६	७०	७५
प्रा.वि तह निरन्तरता दर	प्रतिशत	९२	९२	९३	९४
कक्षा १० को निरन्तरता दर	प्रतिशत	८५	८५	८८	८९
स्वास्थ्य ताथ पोषण					
पूर्ण खोप प्राप्त बालबालिका	प्रतिशत	१००	१००	१००	१००
कम तौल भएका २ वर्षमूनीका बालबालिका	प्रतिशत	०.८	०.५	०.४	०.३
पूर्व प्रसूति सेवा ४ पटक प्राप्त गर्ने गर्भवती	प्रतिशत	५०	५०	७५	८५
स्वास्थ्य संस्थामा सहज पहुँच	प्रतिशत	६५	६५	७५	८५
झाडापखालाको संक्रमण दर (प्रति हजारमा)	जना	८६५	८६५	८२१	७८०
दक्ष स्वास्थ्यकर्मी द्वारा प्रसूती गराउने	प्रतिशत	२५	३०	४५	६०
बर्थिंग सेवा उपलब्ध स्वास्थ्य संस्था	संख्या	३	४	४	४
खानेपानी तथा सरसफाई					
सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	१९.५०	२५	३५	५०
आधारभूत खानेपानी सुविधा प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	७५.१७	८०	८५	९०
सुरक्षित शौचालय भएका घरधुरी	संख्या	३११	४००	५००	६००
जोखिमयुक्त अवस्थामा साबुन पानीले हातधुने अभ्यास गर्ने घरपरिवार	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०
सार्वजनिक शौचालय संख्या	संख्या	०	५	५	५
फोहोर व्यवस्थापन गर्ने वार्ड	संख्या	०	२	४	५
महिला, बालबालिका र सामाजिक समावेशीकरण					
नेतृत्वदायी पदमा महिला र लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व भएका स्थानीय समिति/संरचना	प्रतिशत	३०	३५	३६	३८
महिला साक्षरता	प्रतिशत	९०	९२	९३	९४
व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त महिला	संख्या	५०	१००	१२०	१५०

लैंगिक हिंसा न्यूनीकरण	प्रतिशत	४०	३०	२५	१५
युवा तथा खेलकुद					
युवा उद्यमशिलता तालिम प्राप्त गर्ने	संख्या	०	१००	५००	८५०
कभर्ड हल तथा खेलकुद मैदान	संख्या	२	३	४	५
जिल्ला, प्रदेश, राष्ट्रियस्तरमा प्रतिनिधित्व गर्ने खेलाडी	संख्या	०	५	९	९

स्रोत: गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना

४.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको खत्रिवर्षीय अनुगमन

सामाजिक विकास क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.२ सामाजिक विकास क्षेत्रको खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु. हजारमा)				खर्चको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०७८/७९	३५२०२१	२२८६६९	१२३३५२		१७६०१	२९९२१८	३५२०२	
२०७९/८०	३५८७१२	२५१०९८	१०७६१४		१७९३६	३०४९०५	३५८७१	
२०८०/८१	३७१३०५	२५९९१४	१११३९२		२१६३	३३२५७५	३६५६९	
जम्मा	१०८२०३८	७३९६८१	३४२३५७		३७७००	९३६६९८	१०७६४२	

४.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सामाजिक विकास क्षेत्रको आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिका ४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४.३ : सामाजिक विकास तर्फका कार्यक्रम/आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१.	शिक्षा					
१.१	विद्यालय भवन निर्माण, मर्मत तथा संरचना सुधार कार्यक्रम	सामुदायिक विद्यालयको आकर्षण वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सामुदायिक विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार विकास हुने
१.२	प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र व्यवस्थापन कार्यक्रम	बालबालिकाको सिकाइ वातावरण तयार गर्ने	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	बाल विकास केन्द्रहरू व्यवस्थित हुनेछन्
१.३	सूचना प्रविधिमैत्री शैक्षिक कार्यक्रम विस्तार	प्रविधिमैत्री विद्यालय तयार गर्न	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सवै विद्यालयहरू प्रविधिमैत्री हुनेछन्
१.४	नमुना विद्यालय सञ्चालन कार्यक्रम	शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	नमुना विद्यालय तयार हुनेछन्
१.५	शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि सुधार कार्यक्रम	सिकाई उपलब्धी दर वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सवै विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि हुनेछन् ।
१.६	विद्यालय जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर वृद्धि गर्ने	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सवै विद्यालयमा आवश्यक जनक्ति पुगेको हुनेछन् ।

१.७	विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम	विद्यार्थीको निरन्तरता दर वृद्धि गर्न			नीति तथा कार्यक्रम	विद्यार्थीको विद्यालय टिकाउ र निरन्तरता वृद्धि हुनेछ
१.८	प्रतिभा पहिचान तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	सिर्जनशीलता वृद्धिका साथै अध्ययनको प्रभावकारित बढाउने	२०७८/७९ देखि २०८०/८१		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	विद्यार्थी प्रतिभा प्रोत्साहित हुनेछन् ।
१.९	शिक्षा क्षेत्र सालवसाली कार्यक्रम	शैक्षिक सेवा सुचारु गर्ने	सालवसाली		ससर्त अनुदान कार्यक्रम समेत	विद्यालय व्यवस्थित रूपमा संचालन हुनेछन् ।
२.	जनस्वास्थ्य तथा पोषण					
२.१	स्वास्थ्य संस्था सुदृढिकरण तथा स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माण कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवालाई व्यवस्थित तथा सहज बनाउन	निरन्तर		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	गाउँको आवश्यकता अनुसार स्वास्थ्य संस्थाहरू निर्माण हुनेछन् ।
२.२	स्वास्थ्य सेवा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवा दिगो, सुपथ र सहज बनाउन	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	गाउँवासीलाई स्वास्थ्य सेवा लिन सहज हुनेछ ।
२.३	पोषण सुधार कार्यक्रम	मातृ तथा नवजात स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	गाउँमा २५ प्रतिशतले पोषणमा सुधार भएको हुनेछ ।
२.४	स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन कार्यक्रम	व्यवस्थित तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	२०७८/०७९ देखि २०८०/८१		आवधिक याजनाको प्राथमिकता	सर्वै स्वास्थ्य संस्था जनशक्ति व्यवस्थापन भएको हुनेछ ।
२.५	लक्षित वर्ग स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवामा सर्वैको सहज पहुँच वृद्धि गर्न	सालवसाली		आवधिक याजनाको प्राथमिकता	सर्वै वडामा विपन्न तथा जेष्ठ नागरिक स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।

२.६	मातृशिसु तथा गर्भवती स्याहार कार्यक्रम	मातृ स्वास्थ्य सुधार गर्न	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गाउँपालिकाको नीति	सुरक्षित मातृत्व र पोषण सेवा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
२.७	विद्यालय नर्स कार्यक्रम	स्वास्थ्यमैत्री विद्यालय निर्माण गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति	विद्यालयमा नर्सको व्यवस्था हुनेछ ।
२.८	महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी	सजह स्वास्थ्य उपाचार अभिवृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति	महामारी नियन्त्रण पूर्वतयारी युनिट तयार हुनेछ ।
२.९	स्वास्थ्य विमा प्रवर्द्धन	जडिबुटीको प्रयोग बढाउने	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति	८० प्रतिशत नागरिकले स्वास्थ्य विमा गरेका हुनेछन्
२.१०	परिवार नियोजन सेवा विस्तार कार्यक्रम	सर्वे वर्गको स्वास्थ्यमा सहज पहुँच बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति	३० प्रतिशतले परिवार नियोजनको साधा प्रयोगमा बृद्धि हनेछ ।
२.११	बाल स्वास्थ्य सुधार कार्यक्रम	परिवार नियोजनको साधन प्रयोगमा बृद्धि गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति	सर्वे वडामा सञ्चालन हुनेछन् ।
२.१२	स्वास्थ्य सेवासँग सम्बन्धित विविध सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	सर्वे प्रकारको स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउन	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा को नीति तथा कार्यक्रम	स्वास्थ्य सेवा सहज र गुणस्तरीय भएको हुनेछ ।
३	खानेपानी तथा सरसफाई					
३.१	खानेपानी आयोजना मर्मत तथा सुधार कार्यक्रम	सुरक्षित खानेपानी सुविधा सहज उपलब्ध गराउने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	मौजुदा साना तथा ठूला आयोजनाको मर्मत सुधार भई सूचारु र दिगो हुनेछन् । ।

३.२	सार्वजनिक शौचालय निर्माण	पूर्ण सरसफाई र खुला दिशामुक्त क्षेत्र निरन्तरता कायम राख्ने	निरन्तर		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम	थप सार्वजनिक शौचालय निर्माण भई संचालन हुनेछ
३.३	खानेपानी गुणस्तर परिक्षण तथा सुधार	स्वच्छ खानपानीको व्यवस्था गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	घरपरिवारमा पानीको स्वक्ष खानेपानीको सहज रूपमा उपलब्ध हुनेछ ।
३.४	सरसफाई सचेतना कार्यक्रम	स्वच्छता र स्वच्छ व्यवहारको अभिवृद्धि गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	बार्षिक रूपमा समुदायको स्वस्फुर्त सहभागितामा कार्यक्रम संचालन हुनेछ
३.५	फोहोरमैला व्यवस्थापन	फोहोर विसर्जन परिमाण घटाउने र व्यवस्थापन सहज बनाउने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र न.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	शहरी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने घरपरिवारलाई उपयुक्त प्रविधि हस्तान्तरण हुनेछ ।
३.६	सालवसाली कार्यक्रम सशर्त समेत	निरन्तर कार्यक्रम	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम	प्रत्येक वर्ष सञ्चालन हुनेछ ।
४.	महिला, बालबालिका तथा सामाजिक समावेशीकरण					
४.१	लक्षित वर्ग स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रम (सिमान्तिकृत समुदायका नागरिक)	स्थानीय स्तरमा रोजगार सृजना गरी आय आर्जन वृद्धि गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	विभिन्न स्वरोजगार र आयमूलक कार्यक्रमबाट लक्षित वर्ग तथा समुदायका व्यक्तिहरु लाभान्वित हुनेछन्

४.२	मानव बेचबिखन अन्त्य, लैङ्गिक हिंसा तथा घरेलु हिंसा न्यूनिकरण कार्यक्रम	सवै प्रकारका हिंसाको अन्त्य गर्न	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	
४.३	लक्षित वर्ग केन्द्रित विभिन्न वार्षिक कार्यक्रम	भेदभावको अन्त्य गर्न र लक्षित वर्गको सशक्तिकरण गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र गा.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	गाउँमा सवै प्रकारका भेदभावमा कमि आएको हुनेछ ।
४.४	बालमैत्री गाउँ कार्यक्रम	बाल विकास लगायत बाल अधिकारको संरक्षण र सम्बद्र्धन गर्ने	सालवसाली		राष्ट्रिय, प्रदेश र न.पा.को नीति तथा कार्यक्रम	बाल विकास केन्द्र, बाल कक्षा तथा शिक्षण र मनोरञ्जनका क्रियाकलाप व्यवस्थित हुनेछन् ।
४.५	लक्षित वर्ग सञ्जाल परिचालन	लक्षित वर्ग लक्षित सामुदायिक, सहकारी भवन, चौतारी, अध्ययन केन्द्र, पुस्तकालय आदी निर्माण गर्ने	सालवसाली		प्रदेश र गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम	वार्षिक २ वटाका दरले भवन, चौतारी, केन्द्र वा पुस्तकालय निर्माण भई संचालन हुनेछन् ।
४.६	सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम संचालन	निरन्तर कार्यक्रम सञ्चालन गर्न	सालवसाली		आवधिक योजना	लक्षित वर्ग लाभाविन्त हुनेछन् ।
५.	युवा तथा खेलकुद					
५.१	युवा रोजगार प्रवद्र्धन कार्यक्रम	युवा रोजगारी सृजना गर्ने	सालवसाली		आवधिक योजना	करिब १५०० युवाहरु स्वरोजगार/रोजगार हुनेछन् । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम समेत

५.२	खेलकुद पूर्वाधार विकास कार्यक्रम	गाउँपालिकामा खेलकुद विकास गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	खेलकुद पूर्वाधार निर्माण र स्तरोन्नति हुने
५.३	खेलकुद आयोजना, खेलाडी उत्प्रेरणा तथा प्रतिभा प्रवर्द्धन कार्यक्रम	खेलकुद प्रवर्द्धन गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रम र प्राथमिकता	प्रत्येक वडामा खेलकुद आयोजना हुनेछ ।
६.	संस्कृति, भाषा, कला तथा साहित्य					
६.१	सांस्कृतिक, धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदा संरक्षण, प्रवर्द्धन तथा पहिचान	सम्पदाहरुको संरक्षण गर्ने	सालवसाली		गाउँपालिकाको नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	विद्यमान साँस्कृतिक धार्मिक तथा ऐतिहासिक सम्पदाहरुको संरक्षण, विकास, पहिचान, अध्ययन र अभिलेखन हुनेछ ।
६.२	मौलिक गीत, साहित्य तथा कला प्रतियोगिता र संरक्षण	मौलिक संस्कृतिको प्रवर्द्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन गर्ने	सालवसाली			मौलिक संस्कृतिको प्रवर्द्धन र प्रतिभा प्रस्फुटन भएको हुनेछ

४.९ जोखिम पक्ष तथा अनुगमन

शैक्षिक संस्थाहरूमा आवश्यक पर्याप्त भौतिक पूर्वाधार विकास र दक्ष जनशक्तिको उपलब्धता सहित गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, रोजगारमुलक, जिवनउपयोगी, प्रतिष्पर्धी शिक्षा प्रणाली विकास गर्नु आजको मुख्य चुनौती रहेको छ। आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सुबिधा अझैसम्म पनि सबै वर्ग, समुदाय र क्षेत्रका जनतामा सहज, सुलभ तथा सरल रूपमा पुग्न सकेको छैन। बढ्दो अव्यवस्थित बसाईको कारण एकातिर सरुवा रोगको नियन्त्रणमा चुनौती रहेको छ भने बढ्दो खानपान र जीवनशैलीका कारण नसर्ने रोगको भार बढ्दो छ। साथै जलवायु परिवर्तनका कारण नयाँ रोग तथा प्राकृतिक प्रकोपका कारण स्वास्थ्य प्रणालीमा ठूलो चुनौती थपिएको छ। कोभिड १९ विश्वव्यापी महामारीले स्वास्थ्य क्षेत्रमा ठूलो चुनौति ल्याएको र मानवीय, आर्थिक र सामाजिक क्षति पुगेको छ। विद्यमान स्वास्थ्य सेवा प्रणाली कोभिड १९ लगायत अन्य माहामारी र अन्य स्वास्थ्य समस्यालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने अवस्था देखिएको छ। साथै उल्लेखित समस्याहरू तथा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न लागत प्रभावकारी कार्यक्रम तयार गरी लागू गरिनेछ। तिनै तहका सरकार, सरोकारवाला निकाय, अन्तर्राष्ट्रिय, राष्ट्रिय र स्थानीय गैर सरकारी तथा समुदायमा आधारित संस्थाहरू बीच समन्वय, सहकार्य, साझेदारी गरी उपलब्ध स्रोत साधनको उच्चतम परिचालन गरी प्रस्तावित कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अपेक्षा गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार तर्जुमा हुनु पर्ने नीति, कानून, नियम, कार्यविधि, मापदण्ड, योजना, संस्थागत संयन्त्र तयार हुन नसकेमा तथा समयमा तयार नभएमा प्रस्तावित कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन प्रभावित भई अपेक्षित उपलब्धी हासिल नहुन सक्छ।

परिच्छेद - ५ पूर्वाधार विकास

५.१ पृष्ठभूमि

दिगो, सन्तुलित, फराकिलो र समावेशी भौतिक पूर्वाधारको विकास बिना आर्थिक, सामाजिक विकास तथा गुणस्तरीय र सहज सेवा प्रवाह सुनिश्चित हुन सक्दैन। भौतिक पूर्वाधारको विकासले अन्तरआवद्धता र अन्तरसम्बन्ध विकास तथा विस्तार गरी सो मार्फत आर्थिक-सामाजिक विकासको नतिजा हासिल गर्न प्रत्यक्ष योगदान पुर्याउदछ। गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई योजनाबद्ध र व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन गरी दिगो सुधार गर्न भौतिक पूर्वाधार विकासले विकास प्रतिफलको प्रवेशद्वारको रूपमा कार्य गर्दछ।

विकास प्रतिफललाई गाउँ विकासको दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य तर्फ उन्मुख गराउन तथा अपेक्षित नतिजा हासिल गर्न मूलतः आवास, बस्ती तथा शहरी विकास, सडक तथा यातायात, विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा र सूचना, संचार र प्रविधि जस्ता विषय क्षेत्रको विकास, विस्तार र दिगो सञ्चालन सम्बन्धी विश्लेषण र विकासको मार्गचित्रलाई पूर्वाधार विकास योजनामा समावेश गरिएको छ।

५.२ विद्यमान अवस्था, संभावना तथा अवसर

स्थानीय सरकार गठन संगै गाउँपालिका क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधार विकासका आयोजना संचालनमा तिब्रता आएको छ। सडक तथा नाली, पेटी निर्माण, विद्युतीकरण जस्ता पूर्वाधार तथा संरचना निर्माण भैरहेका छन्। गाउँपालिकामा बस्ती विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धी आधारभूत मापदण्ड २०७२ को मापदण्डमा आधारित भई गाउँपालिकाले योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड तयार गरी स्विकृत गरेको छ। साथै गाउँपालिकामा यातायात गुरुयोजना अनुसार सडकको मापदण्ड तयार भई कार्यान्वयन हुन सकेको छैन र यसै अनुसार घरनक्शा पास र भवन तथा भौतिक विकास निर्माणको कार्य सञ्चालनमा ल्याउन सकिएको छैन।

राष्ट्रिय भूउपयोग नीति २०७२ तथा राष्ट्रिय भूमि ऐन, २०७६ बमोजिम गाउँपालिकालाई कृषि क्षेत्र, आवास क्षेत्र, औद्योगिक तथा व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत क्षेत्र र सो क्षेत्रहरूको बिचमा ग्रीन बेल्टको अवधारणा सहितको भूउपयोग क्षेत्रको खाका गर्न जरुरी देखिएको छ। यसको आधारमा भूउपयोग योजना र सो को आधारमा बस्ती विकास तथा भौतिक विकास गुरुयोजना तर्जुमा गरी बस्ती विकास तथा भौतिक निर्माणका कार्यहरू कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिएको छ। गाउँपालिका क्षेत्रबाट विसर्जन हुने फोहोरमैला सुरक्षित व्यवस्थापन गर्न ल्याण्डफिल साइट निर्माण गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

यस गाउँमा सडक अधिकार क्षेत्र तथा मापदण्ड निर्धारण भएको र सडकको वर्गीकरण र नामाकरण गरिएको छ। गाउँपालिकाले सडकको चौडाई र स्तरको आधारमा क, ख र ग गरी ३ वर्गमा गाउँ स्तरीय सडकलाई वर्गीकरण गरी सडकको क्षेत्राधिकार निर्धारण गरेको छ (स्रोत:साविक जिल्ला विकास समितिको आ.ब.०६८/६९ मा प्रकाशित सडक गुरुयोजना बमोजिम) ५ वटा क वर्गका सडक यस गाउँपालिका अन्तर्गत पर्दछन्। गाउँपालिकाको विभिन्न वडा तथा रणनीतिक स्थलहरू जोड्ने प्रमुख सडकहरू जोड्दा चक्रपथ निर्माण हुने संभावना देखिएको छ।

यस गाउँ क्षेत्रका सबै वडा र बस्तीहरूमा विद्युत सेवा उपलब्ध रहेको छ । गाउँपालिकाको लगभग शतप्रतिशत घरपरिवारले राष्ट्रिय प्रसारण लाईनबाट वितरित विद्युत सेवा उपयोग गरिरहेको देखिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रका विभिन्न स्थानहरूमा सोलार तथा विद्युतीय स्ट्रीट लाइट रहेको छ । गाउँपालिकाको विभिन्न क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान गरिएको छ । एलपि ग्यास, वायोग्यास, विद्युत हिटर समेत खाना पकाउन स्वच्छ उर्जा प्रयोग गर्ने वा धुवाँमुक्त घर करिब २० प्रतिशत रहेको गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको लगभग सबै क्षेत्र सूचना तथा संचारमा सुविधाको पहुँचको रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये ९७ प्रतिशत जनसंख्यासँग मोबाइल र ३६ प्रतिशत जनसंख्यासँग इन्टरनेट सेवा उपलब्ध रहेको देखिन्छ (स्रोत: आवधिक योजना) । गाउँपालिका क्षेत्र भित्र कार्यपालिका कार्यालय, सबै वडा कार्यालयहरू, माध्यमिक विद्यालय अस्पताल, स्वास्थ्य चौकीहरूमा इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध रहेको छ । गाउँपालिकामा वेवसाइट, मोबाइल एप्स र विभिन्न प्रकारका सूचना व्यवस्थापन प्रणाली तथा सफ्टवेयर जडान भई शासन सञ्चालन र सेवा प्रवाहलाई विद्युतीय प्रणालीमा आधारित बनाउँदै लाने प्रयास गरिएको छ । गाउँपालिकाको वेवसाइट र मोबाइल एप्स, स्थानीय रेडियो तथा टेलिभिजन र राष्ट्रियस्तरका संचार माध्यममार्फत समेत सूचनाहरू नियमित रूपमा अद्यावधिक, प्रकाशन र प्रसारण भैरहेको छ ।

५.३ समस्या र चुनौति

गाउँपालिकाको क्षेत्रमा व्यवस्थित र सुरक्षित बस्ती तथा आवास निर्माणमा चुनौति रहेको छ । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा भवन संहिता २०७२ लागू हुनु भन्दा अगाडि बनेका नीजि, व्यवसायिक, सरकारी र सार्वजनिक भवनहरू भूकम्प प्रतिरोधी भए नभएको एकिन गरी सो अनुसार नियमन हुन सकेको छैन । गाउँ क्षेत्रमा व्यवस्थित पार्किङ स्थल र यातायातको सहज व्यवस्थापन हुन सकेको छैन ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रको विकास निर्माण र सेवा प्रवाहलाई उपलब्धीमूलक र प्रभावकारी बनाउन गाउँ कार्यपालिकाको एकीकृत भवन, वडा कार्यालय भवन, सभा हल, पार्क, मनोरञ्जन स्थल लगायतका भौतिक पूर्वाधारहरूको कमी रहेको छ । गाउँपालिकामा दमकल र एम्बुलेन्स, विपदको समयमा सुरक्षित आश्रय स्थल, गोदाम घर र विपदको अवस्थामा उद्धारको सरसामग्रीको कमी रहेको देखिन्छ । गाउँपालिका क्षेत्रमा सडक मापदण्ड लागू हुन नसक्दा मुख्य सडक बाहेक धेरैजसो भित्रि सडकहरू साँघुरो रहेका छन् र सडकको अधिकार क्षेत्र निर्धारण भए पनि स्पष्ट हुन सकेको छैन भने सडकको दायाबायाँ वृक्षारोपण गरी सुन्दरता कायम गर्न नसकेको देखिन्छ ।

गाउँपालिकामा पक्की, ग्राभेल र कच्ची सडकहरूमा विभिन्न स्थानमा खाल्डाखुल्टी रहेको र आवश्यक स्थानहरूमा पुल तथा कल्भर्टको व्यवस्था हुन नसकेको देखिन्छ । सडक निर्माण तथा यातायात सञ्चालनमा वातावरणीय पक्ष, गुणस्तर र मापदण्डको पालना हुन सकेको छैन । वातावरणीय संरक्षणको उपाय अवलम्बन नगरी र आर्थिक तथा सामाजिक विश्लेषण विना सडक निर्माण गर्ने क्रम बढ्दै गईरहेको छ । सडक निर्माणसँग आर्थिक, सामाजिक विकास तथा अन्य विकासका कार्यहरू प्राथमिकता साथ सञ्चालन गर्न सकिएको छैन ।

वायोग्यास, सुधारिएको चुल्हो तथा स्वस्थ उर्जा प्रयोगको अवस्था न्यून रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको शहरी तथा व्यापारिक क्षेत्र उन्मुख क्षेत्रमा विद्युत पोलहरू पुराना रहेको, तारहरू यत्रतत्र छरिएर रहेको र विद्युत लाईनलाई हालसम्म भूमिगत रूपमा प्रसारण र वितरण हुन सकेको छैन। ग्रामीण क्षेत्रहरूमा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन, सिंचाईको लागि प्रयोग गर्न आवश्यक पर्ने थ्रिफेजको विद्युत लाईनको कमी रहेको छ। गाउँपालिकाको प्रमुख सडक, चोक र स्थानमा सोलार प्रणालीमा आधारित सडक बत्तीको सुविधा उपलब्ध हुन सकेको छैन। गाउँ क्षेत्रमा विकास निर्माणका क्षेत्रमा कार्य गर्ने निकायहरू बीचको समन्वय र सहकार्य गाउँ विकासको प्रमुख चुनौतिको रूपमा देखिएको छ।

५.४ अवसर

यस गाउँपालिका क्षेत्र कृषि तथा औद्योगिक पूर्वाधार विकासको प्रचुर सम्भावना रहेको छ प्रदेश राजधानी सँग नजिक रहनुका साथै छिमेकी मित्रराष्ट्र भारतको सिमानासँग समेत नजिक रहेको यस गाउँपालिका क्षेत्रमा भौगोलिक जटिलताको बाबजुद पूर्वाधार विकास कार्य सहज रहेको छ। गाउँपालिकालाई लुम्बिनी प्रदेशकै व्यापारिक र आवासीय शहरको रूपमा विकास गर्न सकिने संभावना रहेको छ।

५.५ विषय क्षेत्रगत सोच, लक्ष, उद्देश्य र रणनीति

५.५.१ दीर्घकालीन सोच

- वातावरणमैत्री पूर्वाधार, व्यवस्थित र आकर्षक पाणिनीको विकास

५.५.२ लक्ष्य

- बसोबास, व्यवसाय तथा शहरी सुविधा एवं अन्तरआवद्धता सहज, सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने

५.५.३ उद्देश्य

गाउँपालिकाका पूर्वाधार विकास क्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- वातावरणमैत्री र व्यवस्थित बस्ती, सुरक्षित आवास र औद्योगिक तथा पर्यटकीय सुविधामा अभिवृद्धि गर्नु,
- सुरक्षित र व्यवस्थित यातायात, हरित सडक पूर्वाधार र सुविधायुक्त बजार सुविधाको विकास र विस्तार गर्नु,
- नियमित विद्युत र स्वच्छ उर्जाको उपलब्धता, गुणस्तर र उपभोगमा वृद्धि गर्नु र
- सूचना तथा संचार सुविधाको दिगो र विश्वसनीय उपभोगमा अभिवृद्धि गर्नु।

५.५.४ रणनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ उन्मुख भई योजनाको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अवलम्ब गरिनेछः

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

१. दिगो र ब्यबस्थित हरित पूर्वाधार विकास आयोजना प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने ।
२. वडा कार्यालयलाई सेवा प्रवाह केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने ।
३. गाउँपालिकाको भूउपयोग क्षेत्र निर्धारण गरी सो अनुसार आवास क्षेत्र, कृषि क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, संस्थागत, संरक्षण क्षेत्रको निर्धारण गर्ने ।
४. भूउपयोग क्षेत्र र भौतिक विकास गुरुयोजनाको आधारमा सार्वजनिक निर्माण कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने ।
५. गाउँपालिकाको शहर उन्मुख क्षेत्रमा भौतिक योजना सहित बजारको पूर्वाधार विकास गर्ने ।

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

१. वातावरणमैत्री र सुरक्षा मापदण्ड सहितको सडक पूर्वाधार सुविधामा पहुँच बृद्धि गर्ने
२. सडक अधिकार क्षेत्र र मापदण्ड तयार गर्ने
३. समग्र सेवा प्रवाहलाई सहज र सुलभ हुने गरी गुणस्तरीय, वातावरणमैत्री र उत्थानशिल पूर्वाधारको विकास र विस्तार गर्ने ।

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित

१. विद्युत लाइन तथा क्षमता र गुणस्तर बृद्धि गर्ने
२. नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिको विस्तार र प्रवर्धन गरी स्वच्छ उर्जाको पहुँच र उपयोग बृद्धि गर्ने

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित

१. इन्टरनेट तथा टेलिफोन सेवाको पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने
२. विद्युतीय सुशासनको प्रवर्धन गर्ने
३. सूचना तथा सेवा प्रवाहलाई सूचना प्रविधिमैत्री बनाउने

५.६ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

पूर्वाधार क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.१ पूर्वाधार विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
भौतिक पूर्वाधार विकास					
आवास, बस्ती तथा शहरी विकास					
आधारभूत पूर्वाधारयुक्त व्यवस्थित बजार	स्थान	०	०	२	२
मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका सार्वजनिक संरचना	प्रतिशत	५	१०	२०	३०
मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका आवास घर	प्रतिशत	०	५	४०	४५
व्यवस्थित ढल निकासको लम्बाई	कि.मि.	०	३	५	१०
सडक तथा यातायात					
पक्की/कालोपत्रे सडक (थप)	कि.मि.	१२	५	५	१५
ग्राभेल सडक (थप)	कि.मि.	४५	१०	१०	१५
पक्की पुल (थप)	संख्या	९	३	५	५
सडक किनार वृक्षारोपण गरिएको सडक लम्बाई	कि.मि.	०	५	७	१०
सर्वयाम महिना यातायात सुचारु सडक लम्बाई	कि.मि.	१००	१२५	१५०	१५०
विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा					
केन्द्रिय प्रसारण लाइनबाट विद्युत उपयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	९४	९८	१००	१००
सुधारिएको चुलो प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२०	२५	३०	३५
सोलार प्रणाली जडान भएका घरपरिवार	प्रतिशत	१	३	५	५
सूचना तथा संचार प्रविधि					
इन्टरनेट सेवा प्रयोग गर्ने जनसंख्या	प्रतिशत	३६	४०	५०	५५
टेलिभिजन प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	४०	६५	७०	७५
ईन्टरनेट जडान भएका वडा कार्यालय, स्वास्थ्य चौकी र विद्यालय	वटा	४०	५०	६०	७०

स्रोत: गाउँपालिकाको प्रथम आवधिक योजना

५.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

पूर्वाधार विकास क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.२ पूर्वाधार विकास क्षेत्रको खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु.हजारमा)				खर्चको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०७८/७९	१२५५००	११६७१५	८७८५		६२७५	१०९१८५	१००४०	
२०७९/८०	१३३०३०	१२२३८८	१०६४२		५६९३	११८७१२	८६२५	
२०८०/८१	१४३६०१	१३३५४९	१००५२		७१८०	१२४९३३	११४८८	
जम्मा	४०२१३१	३७२६५२	२९४७९		१९१४८	३५२८३०	३०१५३	

स्रोत: आर्थिक प्रशासन शाखा/सुत्र /आवधिक योजना

५.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

पूर्वाधार विकास क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल लागत, उद्देश्य तथा उपलब्धि सूचक देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ५.३ : पूर्वाधार विकास आयोजना/कार्यक्रमको संक्षिप्त विवरण

सि.नं.	कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना/कार्यक्रम अवधि (शुरु र समाप्ती)	अनुमानित लागत (रु हजारमा)	पुष्ट्याई	आयामी ३ वर्षको उपलब्धी सूचक
१.	वस्ती, आवास र शहरी विकास					
१.१	स्थानीय बसपार्क तथा पार्किङस्थल मर्मत, निर्माण, स्तरोन्नति र सञ्चालन	बढ्दै गएको सवारी साधनको पाकिङ्ग व्यवस्थित गरी आमदानी गर्ने	सालवसाली		जग्गाको उपलब्धता र संभाव्यताको आधारमा निर्माण गर्ने	गाउँ क्षेत्रको विभिन्न स्थानमा व्यवस्थित पार्किङ स्थल निर्माण भई संचालनमा आउने
१.२	फोहोरमैला प्रशोधन तथा व्यवस्थापन	फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्यलाई सुरक्षित र व्यवस्थित बनाउने	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	फोहोर प्रशोधन तथा व्यवस्थापन केन्द्र निर्माण हुनेछ ।
१.३	सबै वडा कार्यालय भवन निर्माण	व्यवस्थित र सहज सेवा प्रवाह गर्न	२०७६/७७- २०७९/८०		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	सबै वडा कार्यालयको आफ्नै आधुनिक भवन नर्माण हुनेछन्।
१.४	भूकम्प प्रतिरोधी निर्माण प्रविधि, सामाग्री, गुणस्तर लगायत प्राविधिक क्षमता विकास तालिम सञ्चालन	रोजगारी सिर्जना र बलियो भवन निर्माणलाई प्रवर्धन गर्ने	सालवसाली		मागको आधारमा संचालन गर्ने	कर्मचारी तथा स्थानीय इच्छुक युवालाई दक्ष बनाउने

२.	सडक, पुल तथा यातायात					
२.१	पक्की सडक निर्माण (२५ कि.मि. थप गर्ने)	गाउँपालिकाको भौतिक अवस्था र आवागमन व्यवस्थित गर्ने	निरन्तर		गाउँपालिकाको प्राथमिकता बमोजिम निर्माण गर्ने	प्राथमिकताक्रमको आधारमा गाउँ स्तरीय सडक २५ कि.मि थप पक्की सडक निर्माण गर्ने
२.२	संरचना सहित ग्राभेल सडक निर्माण (३० कि.मि. थप गर्ने)	ग्रामीण वस्ती र उत्पादन र यातायातलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	निरन्तर		प्राथमिकता र डिपिआर बमोजिम	प्राथमिकताको आधारमा ३० कि.मि. सडक मापदण्ड अनुसार पूर्वाधार निर्माण गरी स्तरोन्नति भएको हुनेछ ।
२.३	नयाँ ट्रयाक (सडक) निर्माण	गाउँको सबै स्थानमा सहज यातायात पुर्याउन	सालबसाली		प्राथमिकता र डिपिआर बमोजिम	गाउँका विभिन्न स्थानमा नयाँ सडक खोलिने छ
३.	विद्युत तथा स्वच्छ उर्जा					
३.१	सडक बत्ती मर्मत, विकास र विस्तार	चोक, बजार र आवास क्षेत्रमा सडक बत्ती जडान गर्ने	सालवसाली		समुदाय र वस्तीको माग र वडाको प्राथमिकता अनुसार	सोलार प्रणालीमा आधारित सडक बत्ती जडान भई चोक, बजार र वस्तीमा उज्यालो कायम हुनेछ ।
३.२	जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन कार्यक्रम	सम्भावित दुर्घटना न्यूनीकरण गर्ने	सालवसाली		गाउँको आवश्यकता अनुसार	जिर्ण र काठे पोल प्रतिस्थापन भएको हुनेछ ।
३.३	सोलार, वायोग्यास र सुधारिएको चुल्हो जस्ता वैकल्पिक उर्जाको प्रवर्द्धन	स्वच्छ उर्जाको प्रयोग बढाउने	सालवसाली		वस्ती र वडाको मागको आधारमा	कार्यालय तथा घरधुरीमा वायोग्यास, सोलार विद्युतीय चुल्हो, सुधारिएको धुवारहित चुल्हो जडान भई संचालन हुनेछ ।

३.४	कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान	सहज तथा सुलभ सेवा प्रवाह गर्न	सालवसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	कार्यालयमा पावर व्याकअप प्रणाली जडान हुनेछ ।
४.	विद्युतीय सुशासन, सूचना र संचार					
४.१	इन्टरनेट र टेलिफोन सेवाको क्षमता विस्तार	सूचना प्रविधिमा आधारित सेवा र कार्य प्रणाली संचालन गर्ने	सालवसाली		उपलब्ध पूर्वाधार र सम्बन्धित संस्थाको प्रतिवद्धताको आधारमा	सबै वडा कार्यालय, स्थास्थ्य संस्था र माध्यमिक विधालयमा कम्प्युटर, प्रिन्टर र इन्टरनेट प्रणालीमा आधारित सेवा सुचारु हुनेछ ।
४.३	प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम	नागरिकमा सूचना प्रवाह गर्न	सालवसाली		नीति तथा कार्यक्रमको आधारमा	प्रकाशन, प्रशारण र मिडिया परिचालन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न

५.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

वातावरणमैत्री भौतिक पूर्वाधार विकास गर्न प्राविधिक, आर्थिक र सामाजिक संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार आयोजना बैक तयार गर्ने र आयोजना बैकमा सूचीकृत आयोजनाको प्राथमिकताक्रम अनुसार मध्यमकालीन खर्च संरचनामा बजेट विनियोजन गरी आयोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । यस प्रकार आयोजना छनौट र स्रोत विनियोजन नहुँदा गुणस्तरीय रूपमा कार्य सम्पन्न गर्न जग्गाको प्राप्ति, वन तथा वातावरणीय श्रोतको संरक्षण र विपद जोखिम न्यूनीकरणका कार्यक्रम समावेश गर्दा आयोजनाको लागत र समय बढ्न सक्ने जोखिम रहन्छ । जलवायु परिवर्तनको असर, वातावरणीय प्रभाव र जग्गा व्यवस्थापन लगायत स्थानीय सरोकारका विषयलाई सम्बोधन गर्न नसक्दा यसबाट अपेक्षित हासिल गर्न नसकिने अवस्था समेत रहेको छ ।

उपलब्ध प्रविधिको उपयोग, जग्गा प्राप्ति, बजेटको सुनिश्चिता, नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता, मानव संशाधन उपलब्ध भएमा र विपद तथा अन्य विवादको कारण आयोजनाका लागत बढ्न नगएमा उल्लिखित उपलब्धी हासिल हुनेछ । सो हुन नसकेमा योजनाको लक्ष्य तथा उद्देश्य प्राप्त नहुने जोखिम रहन सक्छ ।

परिच्छेद - ६

वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन योजना

६.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरेको छ। उल्लिखित संबैधानिक व्यवस्था व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकारबाट राष्ट्रिय वन नीति २०७५ र राष्ट्रिय वातावरण नीति र राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति, २०७६ र वन ऐन, २०७६ तथा वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६, वातावरण संरक्षण नियमावली २०७७ लगायतका नीति, ऐन र नियम जारी भएका छन्। उपरोक्त नीति तथा कानूनको उद्देश्य स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने प्रत्येक नागरिकको मौलिक अधिकारको संरक्षण गर्न, वातावरणीय प्रदुषणबाट हुने क्षति बापत पीडितलाई प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति उपलब्ध गराउन, वातावरण र विकास बीच समुचित सन्तुलन कायम गर्न, प्रकृति, वातावरण र जैविक विविधतामा पर्ने प्रतिकूल वातावरणीय प्रभाव न्यूनीकरण गर्न तथा जलवायु परिवर्तनको चुनौतीलाई सामाना गर्ने रहेको छ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति, २०७५ ले लिएको मूल उद्देश्यलाई टेवा पुग्ने गरी स्थानीय सरकारले समेत विपद् जोखिमबाट सुरक्षित, जलवायु अनुकूलित तथा विपद् उत्थानशील स्थानीय तह निर्माण गर्दै दीगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने दीर्घकालिन सोच, ध्येय र लक्ष्य सहित प्राकृतिक र गैर प्राकृतिक विपदबाट हुने क्षति उल्लेख्य रूपमा कम गर्ने मुल उद्देश्य अनुरूप आयोजना तथा कार्यक्रम तय गर्ने र सोहि मुताबिक बजेट सुनिश्चितता गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ। त्रिबर्षीय खर्च संरचनामा वन, वातावरण र विपद व्यवस्थापन विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धीत संभावना, अवसर, समस्या तथा चुनौती सहित विद्यमान अवस्था, विषय क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति एवम् रणनीतिक महत्वका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू समेत संलग्न गरी तर्जुमा गरिएको छ।

६.२ विद्यमान अवस्था, संभावना र अवसर

गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल मध्ये करिब ५२.१९ प्रतिशत क्षेत्र वनजङ्गलले ओगटेको देखिन्छ। गाउँ क्षेत्रमा ५६ वटा सामुदायिक वन ले ६० बर्ग कि.मी. क्षेत्र ओगटेको छ (आवधिक योजना)। उपरोक्त सामुदायिक वन उपभोक्ता मार्फत व्यवस्थित गरिएका देखिन्छ। गाउँ क्षेत्रका विभिन्न स्थानमा फर्निचर तथा वनमा आधारित उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। जडीबुटी संरक्षण, खेती, प्रवद्र्धन, व्यवसायिक उत्पादन र बजारीकरणको दृष्टिकोणले समेत गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्र अत्यन्त सम्पन्न रहेको छ। नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड बमोजिम किसान तथा उद्यमीले नीजि तथा आवादी जग्गामा वृक्षरोपण गरी हुर्काएका रुखहरू कटान गरी विक्री वितरण गरे बापत गाउँपालिकाले राजस्व बढाउन सक्ने स्थिति समेत देखिन्छ। वन, जमीन र जलश्रोत लगायत जलाधारका श्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनद्वारा गाउँपालिकामा आर्थिक विकास तथा वातावरणीय सन्तुलन कायम गर्न सकिने प्रचुर संभावना रहेको छ। यस गाउँपालिका भित्र २ वटा रेन्जरपोस्ट रहेका छन्।

यस गाउँपालिकालाई हरितपालिकाको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ। यस गाउँपालिकाले हरियाली प्रवद्र्धनको निमित्त नयाँ घर निर्माण अनुमति प्रदान गर्दा एक घर दुइ विरुवाको अवधारणा लागू गर्नु उपयुक्त

गाउँपालिकाको शहर उन्मुख क्षेत्रमा ठोस तथा तरल फोहोरमैलाको मात्रा बढ्दै गएको देखिन्छ। गाउँपालिकाको मुख्य गरी व्यापारिक क्षेत्रमा प्लाष्टिक लगायत प्रदुषणजन्य पदार्थको प्रयोग बढ्दै गईरहेको छ। तसर्थ प्लाष्टिकजन्य सामग्रीको प्रयोगलाई समयमै प्रतिस्थापन र व्यवस्थापन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राख्न सकिने अवस्था छ। यसैगरी अस्पताल र मेडिकल सेवाको वृद्धिसँगै अस्पतालजन्य फोहोर पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ।

इन्धनको उपयोगमा विद्युत तथा एलपी ग्यासको प्रयोग बढ्दै गएको पनि गाउँपालिकाका ग्रामीण क्षेत्रका परिवारले अझैपनि इन्धनको प्रमुख स्रोतको रूपमा दाउराको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ। ८०% परिवारले दाउरा र करिब २०% घरधुरीले ग्यास, बायोग्यास लगायत स्वक्ष उर्जाको प्रयोग गर्ने गरेका छन्। गाउँपालिकामा निजी घर तथा संस्थागत फोहोर व्यवस्थापन र विसर्जनको लागि कम्पोष्ट विन, पिट, प्रशोधन केन्द्र, घरभित्र फोहोरमैला व्यवस्थापनको अति न्युन रहेको छ। संघीय संरचना अनुसार वातावरण, स्वच्छता र हरियाली प्रवर्द्धन सम्बन्धी नीति, ऐन, नियम र निर्देशिका उपलब्ध रहेको र आवश्यकता अनुसार बन्ने क्रममा समेत रहेका छन्। राजनैतिक नेतृत्व तथा जनप्रतिनिधि र समुदायमा समेत वातावरण संरक्षण र हरियाली व्यवस्थापनमा सचेतना वृद्धि हुँदै गएको छ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा पार्ने प्रभावका आधारमा विभिन्न विपद जोखिमहरू मध्ये आगलागी, सडक दुर्घटना, वन्यजन्तु आक्रमण र बाढी प्रमुख रूपमा देखिएका छन्। उपरोक्त विपद जोखिमहरूमा हाल विश्वव्यापी महामारीको रूपमा रहेको कोभिड १९ को असर मुख्य हुन गएको छ। विपदको रोकथाम तथा पूर्व तयारी, प्रतिकार्य र पुनःस्थापना तथा पुनःलाभ सम्बन्धी नीतिगत र व्यवहारिक सम्बोधनको लागि गाउँपालिकामा गाउँस्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन भएको छ भने स्थानीय आपतकालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ।

विपदमा परेकालाई तत्काल राहत सहयोगका लागि विपद व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी सोको परिचालनको लागि कार्यविधि समेत तयार गरिएको छ। साथै गाउँपालिका स्तरीय विपद व्यवस्थापन समिति गठन गरी नियमित बैठक गर्ने र समितिको काम, कर्तव्य र अधिकारका विषयमा अभिमुखीकरण समेत सञ्चालन गरिएको छ। कोभिड १९ महामारीको रोकथाम, नियन्त्रणको लागि क्वारेन्टाईन र आइसोलेशन वार्डको व्यवस्थापन गरिएको छ। जलवायुजन्य प्रकोप रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि मौसमी क्यालेण्डर तयार गरी सार्वजनिक गरिएको छ। स्थानीय समुदायमा विपद व्यवस्थापन सम्बन्धी ज्ञान, सीप र सचेतनामा वृद्धि हुँदै गएको छ यसबाट सिँचाई सुविधा उपलब्ध हुनुको साथै कृषि पर्यटनको समेत विकास हुने र सुख्खा खडेरी जस्ता विपदको असरलाई समेत कम गर्न सहयोग पुग्ने संभावना रहेको छ।

६.३ समस्या तथा चुनौती

यस गाउँपालिका क्षेत्रको वनजङ्गले उचित संरक्षण र प्रवर्द्धनको अभावले यथोचित विकास हुन सकेको छैन। बस्ती विकासकोक्रम बढेसँगै गाउँक्षेत्रका विभिन्न ठाँउमा निजी वन फडानी गरी प्ललिटिड तिब्र रूपमा बढ्दै गएको छ। वन डढेलो नियन्त्रणका लागि आवश्यक आधुनिक उपकरण, औजार, सीप तथा प्रतिकार्य योजना समेतको अभाव रहेको छ। वन, जैविक विविधता र जलाधारका श्रोतहरूको व्यवस्थापनमा स्थानीय जनप्रतिनिधि, उपभोक्ता समिति तथा आम उपभोक्ताहरूमा सचेतना र क्रियाशिलताको कमी रहेकोछ।

वन क्षेत्रको वैज्ञानिक र वहुउद्देश्यीय व्यवस्थापन नहुँदा वन क्षेत्रको उत्पादन तथा उत्पादकत्व कम रहेको छ। परम्परागत रूपमा घाँस दाउरा र काठ बाहेक वन क्षेत्रबाट आयआर्जन तथा उच्चम व्यवसायमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गरी यथोचित लाभ लिन सिएको छैन। गाउँपालिकामा संचालित विभिन्न ढुङ्गा खानी तथा क्रसर उद्योगले वन विनाशमा सहयोगी भूमिका खेलेको छ। सरकार, नागरिक समाज र समुदायमा वन तथा वातावरण संरक्षण र व्यवस्थापन प्रतिको जिम्मेवारी बोधको कमी देखिएको छ। काठको अवैध तस्करीले वन फडानी बढेको छ। वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन गरी काठ दाउराको उत्पादन र उपलब्धता बढाउनु, वन तथा कृषि क्षेत्रमा जडिबुटी लगायत आयमूलक क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु तथा वन क्षेत्रलाई ग्रामीण तथा पर्यापर्यटनको आकर्षण केन्द्र बनाउनु यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिहरू हुन्।

स्थानीय आयोजना संचालनको सन्दर्भमा वातावरण ऐन र नियमको व्यवस्था बमोजिम वातावरणीय अध्ययन सम्बन्धी व्यवस्था पूर्ण पालना हुन सकेको छैन। सरोकारवाला निकायहरू बीच समन्वय कमी हुनु र यस सम्बन्धमा स्थानीय सरकारका निर्वाचित पदाधिकारी, कर्मचारी र स्थानीय समुदायको ज्ञान, सीप र अनुभवमा कमी यस क्षेत्रका प्रमुख चुनौतिको रूपमा रहेका छन्। विपद् प्रतिकार्यका लागि संस्थागत तथा सामुदायिक क्षमता कम हुनु विपद् व्यवस्थापनका लागि गाउँपालिकाको प्रमुख चुनौतिका रूपमा रहेको छ।

६.४ अवसर

जैविक विविधताको दृष्टिकोणबाट महत्वपूर्ण रहेको पाणिनी गाउँपालिका क्षेत्रमा कूल भूभागको ५२ प्रतिशत भन्दा बढी क्षेत्र वन जङ्गलले ढाकिएको र हरियालीयुक्त क्षेत्र अधिक रहेको तथा कृषि विकास लागि समेत उपयुक्त क्षेत्र रहेको यस गाउँपालिकामा पर्यापर्यटन तथा कृषि पर्यटन विकासको प्रचुर संभावना देखिन्छ।

६.५ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य तथा रणनीति

यस गाउँपालिकाका वन तथा जैविक विविधता, भूसंरक्षण र जलाधार व्यवस्थापन, वातावरण र फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा कोभिड १९ र विपद् व्यवस्थापन लगायत स्थानीय तहको लागि उपलब्ध वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी अधिकार क्षेत्रको उद्देश्य, परिमाणात्मक लक्ष्य, रणनीति तथा प्रमुख कार्यक्रमलाई देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

६.५.१ सोच

- सन्तुलित तथा स्वच्छ वातावरणयुक्त उत्थानशील गाउँको स्थापना

६.५.२ लक्ष्य

- वन, जैविक विविधता तथा जलाधार क्षेत्रको दिगो व्यवस्थापन र विपद् उत्थानशिलता प्रवर्द्धन गर्नु।

६.५.३ उद्देश्य

गाउँपालिकाका वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- वन, हरियाली र जैविक विविधताको दिगो व्यवस्थापनमा गर्नु,
- जल, जमीन र जलाधारको दिगो संरक्षण तथा उपयोगमा वृद्धि गर्नु,

- पर्यावरणीय सन्तुलन, सुन्दरता र वातावरणीय स्वच्छतामा अभिवृद्धि गर्नु, र
- विपद् जोखिम तथा विपद्जन्य क्षति नोक्सानीको दर न्यूनीकरण गर्नु,

६.५.४ रणनीति

गाउँपालिकाको दीर्घकालीन सोचतर्फ हासिल गर्न केन्द्रित रही वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रको समष्टिगत लक्ष्य, उद्देश्य तथा प्रतिफल हासिल गर्न देहायअनुसारका रणनीति अबलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

- वन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा प्रदेश नीति कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने
- वैज्ञानिक वन व्यवस्थापन प्रणाली अनुसार वन पैदावरको सतत उत्पादन बृद्धि गरी वन पैदावरको आपूर्ति सहज बनाउने र आम्दानीमा बृद्धि गर्ने
- वनमा आधारित उद्यम सिर्जना र आयमूलक कार्यक्रम संचालन गरी रोजगारी र आम्दानीको श्रोत बृद्धि गर्ने

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

- जलाधार व्यवस्थापन योजना अनुसार भिरालोपनाको स्थायीकरण, भूक्षय तथा गल्छी नियन्त्रण तथा विकासका पूर्वाधारहरुको संरक्षण गर्ने ।
- सार्वजनिक पूर्वाधार निर्माण, भूमि व्यवस्थापन, खेती प्रणाली र वन व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्य संचालन गर्ने

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित

- वातावरण अनुकूलित विकास, स्वच्छ उर्जा तथा प्रविधि र हरियाली अभिवृद्धि गर्ने
- सचेतना र व्यक्तिगत व्यवहार परिवर्तनको माध्यमबाट वातावरणीय स्वच्छता अभिवृद्धि गर्ने
- विकास निर्माण तथा उद्यम विकास र श्रोत परिचालन सम्बन्धी कार्यमा कानून अनुसार वातावरणीय अध्ययन
- सम्बन्धी व्यवस्था नियमपालनामा अभिवृद्धि गर्ने

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका अवधारणालाई विकास व्यवस्थापन प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने
- विपद् तथा जलवायुजन्य जोखिम न्यूनीकरण, विपद् व्यवस्थापनका लागि समुदाय तथा सरोकारवालासँग साझेदारी तथा सहकार्य अभिवृद्धि गर्ने
- जलवायु परिवर्तन अनुकूलन लाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनसँग एकीकृत गरी स्थानीय विकास प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने

६.६ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

वातावरण तथा विपद व्यवस्थापना क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.१ वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	इकाई	आधार वर्ष	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१
वन तथा जैविक विविधता					
कृषि वन समुह	संख्या	१०	१५	२०	२५
संरक्षण पोखरीको निर्माण	संख्या	०	१०	२०	३०
विपद अति जोखिममा रहेका घरपरिवार	प्रतिशत				
वनमा आधारित उद्यमबाट रोजगार जना	संख्या				
वार्षिक उत्पादित काठ	घन फुट				
वार्षिक उत्पादित गैहकाष्ठ वन पैदावर	के.जि.				
वनमा आधारित उद्योग व्यवसाय	संख्या				
भू तथा जलाधार संरक्षण					
जैविक प्रविधिबाट नियन्त्रित खोला किनार तथा सडक र नहरको लम्बाई थप	कि.मि.	२५	१०	१०	१०
संरक्षित तथा व्यवस्थित पोखरी	संख्या	०	१०	१०	१०
संरक्षित परम्परागत कुवा, इनार	संख्या	०	१०	१०	१०
वातावरण तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन					
मनोरञ्जनस्थल, पार्क र हरित क्षेत्र	स्थान				
परम्परागत उर्जा प्रयोग गर्ने घरधुरी	प्रतिशत	८०	७५	७०	६५
स्थानीय विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन कार्ययोजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको

स्रोत: प्रथम आवधिक योजना, कतिपय सूचकको तथ्यांक प्राप्त हुन सकेन ।

६.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान देहाय अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका ६.२ वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको खर्च तथा स्रोत (रु. हजारमा)

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु. हजारमा)				खर्चको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य
२०७८/७९	११४९९	६८९९	४६००		५७५	१०००४	९२०	
२०७९/८०	१२१८९	७९२३	४२६६		६०९	१०६०४	९७५	
२०८०/८१	१३१६४	७८९८	५२६६		६५८	११४५३	१०५३	
जम्मा	३६८५२	२२७२०	१४१३२		१८४३	३२०६१	२९४८	

.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

वातावरण तथा विपद व्यवस्थानि क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कूल अनुमानित रकम, उद्देश्य र उपलब्धी सूचक देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ६.३ वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	विषय क्षेत्रगत प्रतिफल अनुसारका रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजनाको समयावधि	लागत अनुमान	पुष्ट्याईका आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
१.	वन, हरियाली र जैविक विविधता					
१.१	जडीबुटी व्यवसायिक खेती प्रवर्द्धन र प्रशोधन	गैहकाष्ठ वन पैदावरको उत्पादन वृद्धि र आयआर्जन गर्ने	सालबसाली		प्राथमिकता प्राप्त कार्यक्रम	जडिबुटीको प्राकृतिक व्यवस्थापन खेती हुने र गैहकाष्ठ वन पैदावरमा आधारित उद्योग स्थापना हुनेछ ।
१.२	हरियाली प्रवर्द्धन र वृक्षारोपण कार्यक्रम	हरियाली क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्ने	सालबसाली		प्राथमिकताको क्षेत्र	सार्वजनिक, नीजि र संस्थागत रूपमा हरियालीको विकास हुनेछ ।
१.३	वन पैदावार चोरी निकासी नियन्त्रण अभियान	जैविक विविधता, वातावरण संरक्षण र विपद व्यवस्थापन शिक्षा प्रदान गर्ने	सालबसाली		प्राथमिकताको क्षेत्र	वन, समूह, इको क्लब, सामुदायिक संस्था र टोल विकास संस्थामार्फत संचालन गर्ने
१.४	वन व्यवस्थापन कार्यविधि	वन व्यवस्थापन तथा संरक्षण गर्न	सालबसाली		प्राथमिकताको क्षेत्र	वन व्यवस्थापन कार्यविधि निर्माण गर्न
२.	भूसंरक्षण र जलाधारका व्यवस्थापन		सालबसाली			

२.१	नदी, खोला खोल्सा नियन्त्रण तथा प्राकृतिक पोखरी एवं ताल तलैया संरक्षण कार्यक्रम	बाढी र कटान लगायतका प्रकोपको जोखिम न्यूनीकरण गरी उर्वराशक्ती र विकासका पूर्वाधारको संरक्षण गर्ने	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	प्राकृतिक जल पुनर्भरण पोखरी, ताल तलैया निर्माण तथा संरक्षण हुने , खोला, खहरे र गल्छी नियन्त्रण हुने र क्षतिग्रस्त भूमी पुनरुत्थान हुनेछ
२.२	पहिरो नियन्त्रण र व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	गाउँको जोखिम व्यवस्थापन हुनेछ ।
२.३	विकासका पूर्वाधार संरक्षण	विकासका पूर्वाधारलाई दीगो र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सडक, पुल, कुलो, बाँध तथा भवन लगायतका विकासका पूर्वाधारको दीगो संरक्षण र संचालन हुनेछ ।
२.४	भू-उपयोग क्षेत्र पहिचान, निर्धारण तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन	जमीनको क्षमता, उपयोग र विकासको आवश्यकता अनुसार जमीनको समोचित व्यवस्थापन र व्यवस्थित विकासको आधार तयार गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	निर्धारित भूउपयोगको क्षेत्र अनुसार भूमिको उपयोग र स्वरूपको र व्यवस्थापन हुनेछ ।
२.५	भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन (जमिनमा समेत)	पानीको संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	भूमिगत पानीको पुनर्भरण तथा संरक्षण र आकासेपानी संकलन सुरुवात हुनेछ ।
३.	वातावरण व्यवस्थापन					
३.१	फोहोरमैला प्रशोधन केन्द्र निर्माण तथा ब्यवस्थापन कार्यक्रम	गाउँ क्षेत्र विसर्जन हुने फोहोर मैलाको वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन, भण्डारण, प्रशोधन र	२०७८/७९- २०८०/८१		गाउँपालिकाको प्राथमिकताको आयोजना	फोहोरमैला वर्गीकरण, पुनप्रयोग, संकलन र भण्डारण, प्रशोधन र विसर्जनको व्यवस्था हुनेछ ।

३.२	वरपिपल, समी, लागायत बढी अक्सिजन उत्सर्जन गर्ने बिरुवा रोपण, पार्क तथा उद्यानको निमाण कार्यक्रम	गाउँमा हरियाली प्रबद्धन गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	वरपिपल, समी, लागायत वृक्षा रोपण तथा पार्क निर्माण, संरक्षण र स्तरोन्नति कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछ ।
३.३	आयोजनाको वातावरणीय अध्ययन	वातारण अनुकूलन बनाउन	सालबसाली		प्राथमिकता	वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार हुनेछ
३.४	विद्यालयस्तरमा वातावरण, जलवायु, फोहोरमैला व्यवस्थापनसम्बन्धी सचेतीकरण	कार्यालयमा सरसफाई र वातावरण सुधार सम्बन्धी नमूना प्रस्तुत गर्ने	सालबसाली		राष्ट्रिय प्राथमिकता	विद्यालय लगायत सार्वजनिक कार्यालयमा व्यवस्थित वगैचा निर्माण र स्वस्थ वातावरण सम्बन्धी जनाचेतना कार्यक्रम सञ्चालन हुनेछन्
३.५	समुदायस्तरमा वातावरण प्रबद्धन कार्यक्रमलाई सहयोग	हरियाली, वातावरणीय सेवा र प्रर्यटन प्रबद्धन गर्ने	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	गाउँ क्षेत्रमा १ वोटानिकल गार्डेन समेत पार्क र होमस्टे स्थापना हुनेछ ।
३.६	वन तथा वातावरण संरक्षण र प्रबर्धन सम्बन्धि सशर्त सहितका सालबसाली कार्यक्रम	निरन्तर कार्यक्रम सञ्चालन गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	वन क्षेत्र विकास र वातावरण संरक्षणमा प्रतक्ष्य सहयोग पुग्नेछ ।
४.	विपद् व्यवस्थापन					
४.१	गाउँ विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशिल योजना तर्जुमा तथा अद्यावधिक	गाउँपालिकाको कोभिड १९ समेत अन्य विपदको व्यवस्थापन र जलवायु उत्थानशिलतामा बृद्धि गर्ने	निरन्तर			कोभिड १९ समेत विपदको जोखिम तथा क्षमता विश्लेषण समेत विपद रोकथाम, न्यूनीकरण, प्रतिकार्य र पुनर्लाभि र जलवायु उत्थानशिल सम्बन्धी लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यक्रम र लगानी योजना तयार हुनेछ ।

४.२	वडा तथा टोलस्तरमा विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास तालिम तथा सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन	विपद् व्यवस्थापनमा वडा र समुदायको क्षमता विकास र उत्थानशिलता वृद्धि गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सबै वडामा समुदायलाई लक्षित गरी विपद् न्यूनीकरण, पूर्व तयारी, खोज उद्धार, कृत्रिम अभ्यास, प्राथमिक उपचार, खोज उद्धार तालिम र सामाग्री व्यवस्थापन हुनेछ।
४.३	महामारी, बाढी, पहिरो, आगलागीबाट हुने जोखिम क्षेत्र, पहिचान, नक्सांकन र पूर्व तयारी तथा प्रतिकार्य	प्रमुख विपद्हरूको जोखिम पहिचान, नक्शांकन गरी जोखिम न्यूनीकरणको लागि पूर्व तयार गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	कोभिड १९ लगायत गाउँ क्षेत्रका प्रमुख विपद्को जोखिम पहिचान र नक्शांकन गरी पूर्व तयारी कार्ययोजना तयार हुनेछ।
४.४	आपत्कालीन सामग्री भण्डारण तथा गोदाम घर निर्माण	विपद् उद्धार तथा राहत सामग्री व्यवस्थापनलाई सहज र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	गाउँपालिकामा विपद् व्यवस्थापनको लागि आवश्यक सामग्रीको भण्डारण र सहज आपूर्तीको व्यवस्था हुने
४.५	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन	विपद् व्यवस्थापनमा सहज गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	दमकल तथा एम्बुलेन्सको व्यवस्थापन हुनेछ।
४.६	वन्यजन्तु (बाँदर, दुम्सी, चितुवा, बँदेल) बाट सुरक्षा कार्यक्रम	जंगलि जनावरको व्यवस्थापन गर्न	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	वन्यजन्तु (बाँदर, दुम्सी, चितुवा, बँदेल) बाट सुरक्षा कार्यक्रम
४.७	विपद् व्यवस्थापन कोष वृद्धि तथा सञ्चालन	विपद्को प्रतिकार्य र राहतमा वृद्धि गर्ने	सालबसाली		गाउँपालिकाको प्राथमिकता	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कोष संचालन हुनेछ।

६.८ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

जलवायु परिवर्तनको असर, विपद जोखिममा बृद्धि, स्रोतको अनियन्त्रित दोहन र उत्खनन तथा अनियन्त्रित निर्माण जस्ता जोखिम पक्षहरू रहेका छन् । उल्लिखित जोखिम पक्षको सम्बोधन भएमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्ने देखिन्छ । संघीय संरचना अनुसारको नीतिगत, कानूनी र संरचनागत व्यवस्था, समुदाय तथा सरोकारवालाको सहभागिता, यस क्षेत्रमा श्रोत साधनको लगानीमा प्राथमिकता प्राप्त भएमा अपेक्षित उपलब्धी हासिल हुने अनुमान गरिएको छ ।

परिच्छेद - ७

सुशासन तथा संस्थागत विकास

७.१ पृष्ठभूमि

संवैधानिक व्यवस्था, कानूनी शासन र जनअपेक्षा अनुसार कुशल, पारदर्शी, जवाफदेही ढंगले स्थानीय शासन सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह र विकास कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने अहम् दायित्व गाउँपालिकाको रहेको छ। स्थानीय सरकारको फराकिलो संवैधानिक अधिकार क्षेत्र र साधन स्रोतमा बढोत्तरीसँगै जनआकांक्षा र समस्याहरू पनि निरन्तर बढी रहेका छन्। बदलिदो परिवेशसँगै विकास व्यवस्थापन र सेवा प्रवाह प्रक्रियामा सिर्जनशीलता र वैकल्पिक उपायहरू अबलम्बन गर्न जरूरी छ। अबका दिनमा गाउँपालिकाले सगठन तथा क्षमता विकास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अन्तर सरकार, समुदाय, नीजि तथा गैर सरकारी संस्था साझेदारीको माध्यमबाट सेवा प्रवाह र विकास व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक र प्रभावकारी बनाउने तर्फ विशेष ध्यान दिन आवश्यक देखिन्छ। यसलाई मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाको सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी स्थानीय सुशासन कायम गर्न स्थानीय नीति, कानून, संगठन तथा क्षमता विकास, राजस्व तथा श्रोत परिचालन र योजना व्यवस्थापनको वस्तुस्थिति विश्लेषण देहायअनुसार गरिएको छ।

७.२ विद्यमान स्थिति तथा संभावना

संविधानको अनुसूची ८ मा रहेको स्थानीय तहको एकल अधिकार सूची र धारा ९ मा रहेका सांझा अधिकार सूची तथा सोको आधारमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत कार्य विस्तृतिकरण समेतको आधारमा स्थानीय तहको अधिकार तथा कार्य कार्यान्वयनका लागि विभिन्न ऐन, नियमावली, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड स्वीकृत गरी कार्यान्वयनमा रहेका छन्। संविधान तथा प्रचलित कानून अनुसार गाउँ सभाबाट न्यायिक समिति, विधायन समिति, लेखा समिति र कार्यपालिकाबाट विषयगत समितिहरू गठन भई तत्सम्बन्धी विषयमा क्रियाशीलता उन्मुख रहेका छन्। साथै समुदाय र नागरिक समाज समेतको सहभागितामा सहभागितामूलक योजना तर्जुमाको अभ्यास गरी सभाबाट स्वीकृत बजेट तथा नीति कार्यक्रमलाई वेवसाइट र सूचना पाटी मार्फत सार्वजनिक गर्ने अभ्यास भैरहेको छ।

हाल गाउँपालिकाको अत्याधुनिक प्रशासनिक भवन निर्माण सम्पन्न तयारीमा रहेको छ। यसैगरी वडा कार्यालय मार्फत स्थानीय सेवा प्रवाह र विकास निर्माणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउने प्रयास भैरहेको छ। एकीकृत सेवा सहितको गाउँ कार्यपालिका, वडाको केन्द्रमा आधारभूत सुविधा सहित वडा कार्यालय, स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट सेवा प्रवाह भैरहेको र उपरोक्त कार्यालयहरूको स्तरोन्नतिको लागि प्रयास भैरहेको छ। कार्यालयमा इन्टरनेट, विषयगत सेवा प्रवाहको लागि न्यूनतम कार्यक्षेत्र र भौतिक सामग्रीको व्यवस्थापन गरिएको छ। संघीय संरचना अनुसार कर्मचारीको समायोजन प्रक्रियासँगै हाल गाउँपालिकामा विषय क्षेत्रसँग सम्बन्धित शाखामा कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

गाउँपालिकाको विशिष्टता, आवश्यकता, प्राथमिकता, उपलब्ध स्रोत र संभावनालाई व्यवस्थित गर्न विभिन्न क्षेत्रगत गुरुयोजना, तथा योजना तर्जुमा चरणमा रहेका छन् भने गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ र यसलाई अध्यावधिक गरी डिजिटल बनाउने तयारी हुदैछ । वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रियामा जनसहभागिता सुनिश्चित हुने गरी टोल एवं बस्तीस्तरबाटै सहभागितामूलक योजना छनौट प्रक्रियाको अभ्यास भैरहेको छ । गाउँपालिकामा संचालित स्थानीय संचित कोष र अन्य स्रोतबाट संचालित आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रगति तथा गुणस्तर कायम गर्न स्थलगत अनुगमन तथा प्रगति विवरण समीक्षा कार्यलाई नियमित गरिएकोछ ।

स्थानीय राजस्व परामर्श समितिको अध्ययन र शिफारिशका आधारमा सम्पत्ती कर, मालपोत, व्यवसाय कर, घरवहाल कर तथा बहाल विटौरी शुल्क लगायत सिफारिस तथा प्रमाणित शुल्क तथा दस्तुरका दर निर्धारण गरी सो अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व संकलन हुदै आएको छ ।

७.३ समस्या तथा चुनौति

संविधान तथा स्थानीय सरकार संचालनले स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र भित्रका विषयमा नीति, कानून, योजना तथा बजेट तर्जुमा गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, उपलब्ध सिमित श्रोत साधनको उच्चतम प्रतिफलयुक्त क्षेत्रमा परिचालन गर्ने, प्रभावकारी र गुणस्तरीय विकास ब्यबस्थापन गर्ने साथै जनमैत्री सेवा प्रवाहको लागि मानव स्रोत परिचालन गर्ने समस्या तथा चुनौतिहरू विद्यमान रहेका छन् ।

तर्जुमा भएका ऐन, नीति, नियम, कार्यविधिको बारेमा सबै निर्वाचित जनप्रतिनिधि, वडा समिति, आम नागरिक विशेष गरी विपन्न तथा लक्षित वर्गलाई सूचित गराउने, प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने र सो को पालना हुन सकिरहेको छैन । विषय क्षेत्रगत रूपमा बजेट विनियोजन सन्तुलित नभई पूर्वाधार क्षेत्र अधिक हुने गरेको र रोजगार, उत्पादनमूलक तथा आयमूलक आयोजना तथा कार्यक्रममा लगानी अपेक्षाकृत कमजोर रहेको छ । संस्थागत संरचना, मानव श्रोत, योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन-मूल्याङ्कन पद्धति अवैज्ञानिक र परम्परागत देखिन्छ । गाउँपालिकाको सेवा व्यवस्थापन प्रक्रियामा कार्यसम्पादनमा आधारित दण्ड र पुरस्कार तथा वृत्ती विकास व्यवस्था लागू हुन सकेको छैन ।

गाउँ कार्यपालिका कार्यालय, विषयगत शाखा, वडा कार्यालय र इकाईहरूमा आवश्यकता र दरबन्दी अनुसार प्रशासनिक तथा विषयगत कर्मचारीहरूका पदपूर्ती नहुँदा सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन कठिनाई भैरहेको छ । कार्यपालिका कार्यालयमा विषयगत शाखाहरू सञ्चालनको लागि भवन नहुँदा एकीकृत सेवा प्रवाहमा कठिनाई रहेको छ । गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, प्राथमिकता तथा रणनीति सहित आवधिक योजना, गाउँपालिकाको विकासको अग्रणी क्षेत्रहरू पर्यटन विकास, बस्ती तथा भौतिक विकास, यातायात, उद्यम विकास तथा कृषि सम्बन्धी गुरुयोजना आदीको तर्जुमा नहुँदा ठोस तथा नतिजामुखी योजना तर्जुमाका साथै प्राथमिकताका आधार र प्रक्रिया निर्धारण, मध्यकालिन खर्च संरचना तयार नहुँदा वितरणमुखी हिसाबले आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन हुने गरेको छ । फलस्वरूप आयोजना तथा कार्यक्रमलाई समयमा सम्पन्न गर्न र गुणस्तर कायम गरी ठोस उपलब्धी हासिल गर्न सकिएको छैन ।

स्थानीय तहको राजस्व अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजस्वको संभाव्यता विश्लेषण तथा राजस्व प्रशासन सम्बन्धी ज्ञान, सीप, दक्षताको कमी रहेको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक आय अत्यन्त न्यून हुँदा विकासमा संघीय र प्रदेश सरकारको अनुदानमा भर पर्नु पर्ने अवस्था रहेको छ ।

७.४ अवसर

संघीय संरचना अनुसार लुम्बिनी प्रदेश अन्तर्गत अर्घाखाँची जिल्लामा अवस्थित यस गाउँपालिकामा बसोबास, औद्योगिक तथा पर्यटन विकास, कृषि तथा जैविक विविधता जस्ता अवसरहरू उपलब्ध रहेका छन् । स्थानीय सरकार मार्फत नागरिकहरूको शासन प्रक्रियामा पहुँच वृद्धि भएको छ । गाउँपालिकामा योजना तर्जुमा र विकास गतिविधिको कार्यान्वयन, अनुगमन तथा नतिजा मापन प्रणालीमा समावेशी, सहभागितामूलक, परामर्श तथा सहकार्यमा आधारित पद्धतिहरूको विकास तथा अनुशरण हुँदै गएको छ । गाउँपालिकाको स्रोतसाधन, सेवा प्रवाह र कार्यसम्पादन स्तरमा स्थानीय समुदायको चासो र निगरानीमा वृद्धि हुँदै गएको छ । गाउँपालिकाको वित्तीय स्रोत बढ्दै गएको र गाउँपालिकाको संस्थागत सबलीकरण र क्षमता विकासमा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा विकास साझेदारहरूको सहयोग र तदारूपता पनि क्रमशः बढ्दै गएको छ ।

७.५ सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, कार्यनीति तथा प्रमुख कार्यक्रम

यस गाउँपालिकाको नीति, कानून तथा सुशासन, संगठन तथा क्षमता विकास, स्रोत परिचालन र विकास व्यवस्थापन लगायत स्थानीय तहको संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्रको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति तथा कार्यनीति र प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजनालाई देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.५.१ सोच

- सवल, जनमैत्री, र सुशासनयुक्त गाउँ सरकारको स्थापना

७.५.२ लक्ष्य

- सार्वजनिक सेवा प्रवाह, विकास व्यवस्थापन, सुशासन प्रवर्धन, लाभको न्यायिक वितरण र जवाफदेहितामा गुणात्मक वृद्धि गर्नु

७.५.३ उद्देश्य

गाउँपालिकाको संस्थागत विकास तथा सुशासन क्षेत्रको उद्देश्यहरू देहायअनुसार रहेका छन्:

- स्थानीय शासन तथा विकास नीति, कार्यक्रम सञ्चालन प्रणाली एवं प्रक्रिया सरल, स्पष्ट र पारदर्शी बनाउनु,
- स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन क्षमता, मानव संसाधन र कार्य दक्षतामा अभिवृद्धि गर्नु
- आन्तरिक तथा बाह्य स्रोत परिचालनमा वृद्धि गर्नु र राजस्व प्रणाली सुदृढ बनाउनु,
- शहरी योजना तथा विकास व्यवस्थापन प्रणाली सूचना प्रविधिमा आधारित बनाउने,

७.५.४ विषयगत रणनीति

सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रमा देहायअनुसारका रणनीतिहरू अबलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य १ सँग सम्बन्धित

- सुशासन तथा नीति, कानून, निर्णय, कार्यसम्पादन र सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, जवाफदेही र प्रभावकारी बनाउने
- नीति, कानून तथा निर्णय प्रक्रियामा सिमान्तिकृत एवं लक्षित समुदाय तथा आम नागरिकको अपनत्व बृद्धि गर्ने

उद्देश्य २ सँग सम्बन्धित

- सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, सरल, सहज र सेवाग्राहीमैत्री बनाउने
- गाउँ कार्यपालिका तथा वडा कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारी तथा संगठनको

उद्देश्य ३ सँग सम्बन्धित

- राजस्वको दायरा बृद्धि गरी आन्तरिक आयमा बृद्धि तथा सवलिकरणमा जोड गर्ने
- राजस्व सचेतना सहित राजस्वको स्रोत, आधार, दर र प्रशासनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित गरी व्यवस्थित गर्ने
- सरकारी तथा सार्वजनिक सम्पत्तीको पहिचान तथा अभिलेख तयार गरी संरक्षण र उपयोग गर्ने
- स्रोत परिचालनका लागि गैसस, नीजि क्षेत्र, समुदाय, विकास साझेदार, प्रदेश र संघीय सरकारका निकायहरूसँग साझेदारी विकास गर्ने

उद्देश्य ४ सँग सम्बन्धित

- योजना व्यवस्थापन प्रक्रियालाई नातिजामूलक, प्रतिफलयुक्त र आवश्यकतामा आधारित बनाउने,
- विकास ब्यबस्थापनलाई सरल, नागरिकमैत्री र पारदर्शी बनाउने
- योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमनलाई सूचनामा आधारित, सहभागितामूलक र नतिजामूलक बनाउने
- गैसस, नीजि क्षेत्र, समुदायमा आधारित संस्थासँग समन्वय र साझेदारीमा अभिवृद्धि गन

७.६ विषय क्षेत्रगत नतिजा सूचक र लक्ष्य

सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको विषय क्षेत्रगत सूचक र मध्यमकालीन लक्ष्य देहायअनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.१ सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको नतिजा सूचक तथा मध्यमकालीन लक्ष्य

सूचक	इकाई	आ.व. २०७७/७८ को उपलब्धी	मध्यमकालीन लक्ष्य		
			०७८/७९	०७९/८०	०८०/८१
नीति, ऐन तथा सुशासन					
गाउँपालिकाले तर्जुमा गरेको नीति, कानून तथा निर्णय र सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	४०	४०	५०	७५
नागरिक वडापत्र अनुसार सेवा प्रवाह	प्रतिशत	४५	५०	७५	८०
गाउँपालिका क्रियाशिल र साझेदार गर्ने गैसस, सहयोगी र नागरिक समाज संस्था	संख्या	०	१	३	५
स्वीकृत नीति, ऐन, नियमावली, स्वीकृत कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड आदी	संख्या (थप)	६९	५	५	५
विधायन समितिको बैठक संख्या	संख्या	०	३	४	५
विषयगत समितिको बैठक	संख्या	५	५	९	१२
स्थानीय कानून, नीति र योजना तर्जुमा प्रक्रियामा नागरिक पृष्ठपोषण र सुझाव लिने माध्यम	प्रकार	३	३	३	३
नीति, योजना र सेवा प्रवाह सम्बन्धी गुनासो र सोको सुनुवाई	प्रतिशत	७५	८०	८५	९०
आफ्नै भवन रहेको वडा कार्यालय	संख्या	२	३	४	५
संगठन तथा क्षमता विकास					
गाउँपालिकामा कार्यरत मानव संसाधन जम्मा दरबन्दीको	प्रतिशत	८०	८०	९०	१००

बार्षिक क्षमता विकास तालिम	संख्या	०	१	२	२
विकास व्यवस्थापन					
स्वीकृत स्थानीय गौरवका आयोजना	संख्या	०	०	२	३
स्वीकृत स्थानीय विषयक्षेत्रगत रणनीतिक योजना/गुरुयोजना	संख्या	२	२	३	४
योजना तर्जुमाका सबै चरण अबलम्बन	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचा र योजना	भए/नभएको	भएको	भएको	भएको	भएको
न्यायिक समितिवाट मुद्दाको किनारा	प्रतिशत	६०	९०	९०	९०
मेलमिलाप केन्द्रको स्थापना	संख्या	८	८	८	८
नियमित सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने वडा	संख्या	८	८	८	८
गा.पा.को आन्तरिक आय वृद्धि	प्रतिशत	१०	१०	२०	३५
गा.पा.को क्षमता विकास योजना निर्माण	संख्या	०	०	१	१

स्रोत: गाउँपालिकाको प्रथम आबाधिक योजना |

७.७ विषय क्षेत्रगत खर्च तथा स्रोतको त्रिवर्षीय अनुमान

सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोतको अनुमान देहायअनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.२ सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको त्रिवर्षीय खर्च र स्रोत अनुमान

आर्थिक वर्ष	बजेट तथा खर्च अनुमान (रु. हजारमा)				खर्चको स्रोत (रु. हजारमा)			
	कुल	चालु	पूँजिगत	वित्तीय व्यवस्था	आन्तरिक स्रोत	नेपाल सरकार	प्रदेश सरकार	अन्य स्रोत
२०७७/७८	११०१९६	९३६६७	१६५२९		३१६८६	७४०८१	४४३४	
२०७८/७९	११६८०८	९९२८७	१७५२१		५८४०	१०१०३९	९९२९	
२०७९/८०	१२६१५२	१०७२२९	१८९२३		६३०८	१०९१२१	१०७२३	
जम्मा	३५३१५६	३००१८३	५२९७३		४३८३४	२८४२४१	२५०८६	

स्रोत: आर्थिक प्रशासन शाखा / SuTRA/ प्रथम आवधिक योजना

७.८ कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको आगामी आर्थिक वर्ष समेत आगामी तीन वर्ष संचालन हुने शिर्षकगत प्रमुख कार्यक्रम तथा आयोजना, कून अनुमानित रकम, उद्देश्य तथा उपलब्धी सूचक देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ७.३ सुशासन तथा संस्थागत विकास क्षेत्रको कार्यक्रम तथा आयोजनाको संक्षिप्त विवरण

क्र.सं.	क्षेत्रगत प्रतिफल अनुसारका रणनीतिक कार्यक्रम तथा आयोजना	उद्देश्य	आयोजना तथा कार्यक्रमको अवधि	अनुमानितलागत (रु.०००)	पृष्ठ्याईको आधार	आगामी ३ वर्षको उपलब्धी
१.	सुशासन तथा विकास नीति					
१.१	नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका मापदण्ड निर्माण, परिमार्जन तथा प्रकाशन	संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा उल्लिखित अधिकार सूचीका आधारमा तर्जुमा गर्नुपर्ने र बाँकी रहेका विषयमा नीति ऐन, नियम र कार्यविधि तर्जुमा गर्ने	सालबसाली		संवैधानिक र कानूनी व्यवस्था पालना गर्न	विभिन्न अधिकार क्षेत्रसँग सम्बन्धित नीति, ऐन, नियम, कार्यविधि, निर्देशिका र मापदण्ड तर्जुमा तथा परिमार्जन हुनेछ ।
१.२	सुशासन तथा जवाफदेहिता प्रवर्धन कार्यक्रम	सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्धन गर्ने	सालबसाली		जनविश्वास अभिवृद्धि गर्न	सार्वजनिक जवाफदेहिताको एकीकृत औजारको चौमासिक रूपमा अभ्यास हुनेछ ।
१.३	सूचना प्रविधिमैत्री शासन प्रवर्धन	सेवा प्रवाहलाई सहज र पारदर्शी बनाउने	सालबसाली		राष्ट्रिय नीति र कार्यक्रम	सेवाग्राहीको संख्यामा बृद्धि र गुणासोमा कमी आउनेछ ।
१.४	मध्यस्थता, कानूनी साक्षरता तथा मेलमिलाप, न्यायिक समितिको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम	कानूनी सचेतना बृद्धि गर्ने तथा सामाजिक मेलमिलाप र सद्भाव अभिवृद्धि गर्ने	सालबसाली		कानूनी दायित्व पुरा गर्न	शान्तिपूर्ण प्रक्रियाद्वारा विवाद निरूपणमा २५ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।

१.५	गाउँ कार्यपालिका बैठक, सभा र विभिन्न समितिको बैठक संचालन	ऐन, नियम तथा कानुन तर्जुमा र परिमार्जन, नीतिगत निर्णय तथा बजेट एवं कार्यक्रम माथि छलफल र स्वीकृत गर्ने	सालबसाली		कानूनी व्यवस्था	बैठक र सभा व्यवस्थित तथा प्रभावकारी रूपमा संचालन हुनेछ ।
१.६	वडा कार्यालय संचालन	प्रशासनिक कार्य, राजस्व र अनुगमन सम्बन्धी कार्य संचालन गर्ने	सालबसाली		नीति तथा कानूनी व्यवस्था	वडा कार्यालयबाट सेवा सुचारु हुनेछ ।
२.	संगठन तथा क्षमता विकास					
२.१	कार्यालय व्यवस्थापन एवं भौतिक निर्माण तथा सुधार कार्यक्रम		सालबसाली		नीति तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता	सबै विषयगत शाखा र वडा कार्यालयको न्यूनतम भौतिक सुविधा उपलब्ध हुनेछ ।
२.२	स्थानीय सरकारको कार्य सम्पादन तथा संस्थागत स्वमूल्याङ्कन कार्यक्रम		सालबसाली		राष्ट्रिय नीतिको नियमपालना	संस्थागत स्वमूल्यांकनमा सुधार हुनेछ ।
२.३	जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, नागरिक संस्था क्षमता अभिवृद्धि, अध्ययन अबलोकन कार्यक्रम		सालबसाली		कार्यसम्पादन बृद्धि गर्न	कार्य सम्पादनमा ३३ प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ ।
२.४	टोल विकास संस्था गठन तथा परिचालन		सालबसाली		सरकार नागरिक	टोल विकास संस्थाहरू विकास परिचालन र नागरिक निगरानीमा बृद्धि हुनेछ ।
२.५	लक्षित वर्ग संस्थागत संरचना तथा क्षमता विकास कार्यक्रम		सालबसाली		सम्बन्ध विकास गर्न	लक्षित वर्गको सहभागिता र विस्वासमा बृद्धि हुनेछ ।

२.६	सालबसाली प्रशासनिक खर्च		सालबसाली			कार्यालय प्रभावकारी रूपमा संचालन हुनेछ।
३	राजस्व तथा श्रोत परिचालन					
३.१	आन्तरिक आयको संभाव्यता अध्ययन तथा प्रक्षेपण (राजस्व सुधार कार्ययोजना तर्जुमा तथा परिमार्जन र कार्यान्वयन)	कानून अनुसार कर तथा गैरकर राजस्व, दस्तुर स्रोतको दायरामा गुणात्मक सुधार मार्फत आन्तरिक आय बृद्धि गर्ने	२०७८/७९		आन्तरिक आय बृद्धि गर्न	आन्तरिक आयमा कम्तिमा २५ प्रतिशतका दरले वार्षिक बृद्धि हुनेछ।
३.२	राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली विकास तथा संचालन र करदाता शिक्षा तथा प्रोत्साहन कार्यक्रम	स्थानीय करको विषय क्षेत्र, दायरा, दर, छुट र भुक्तानी प्रक्रिया बारे जानकारी गराउने र असुली लाई सहज बनाउने	सालबसाली		नीति र कार्यक्रमको प्राथमिकता	बिधुतिय भुक्तानी प्रणाली लागु भई कर असुली सहज हुनुका साथै करदाताको सहभागिता र सहयोगमा बृद्धि हुनेछ।
३.३	राजस्व राजस्व परामर्श समिति र शाखा संचालन तथा राजस्व परिचालन तथा अनुगमन	कर प्रशासन र अभिलेख लाई सेवाप्राहीमैत्री र व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली		नीति र कार्यक्रमको प्राथमिकता	राजस्व व्यवस्थापन लाई प्रभावकारी हुनुकासाथै नागरिकको सन्तुष्टीको स्तरमा ४० प्रतिशतले बृद्धि हुनेछ।
४	योजना र विकास व्यवस्थापन					
४.१	आवधिक योजना, मध्यमकालीन योजना तथा विभिन्न विषयगत रणनीतिक योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन, समिक्षा, अध्यावधिक र पूर्व संभाव्यता अध्ययन एवं डिपिआर र आयोजना बैक तयारी	वार्षिक योजनालाई ठोस र उपलब्धी बनाउन आयोजना बैक तयार गर्ने	सालबसाली		राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय नीति	आयोजना व्यवस्थापन प्रभावकारी भई आयोजनाको संख्यामा ४५ प्रतिशतले कमी हुने र गुणस्तरीय आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयन र सम्पन्न हुने आयोजनाको संख्यामा बृद्धि हुनेछ।

४.२	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन र सिकाई प्रणाली संचालन	योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, प्रभाव लेखाजोखा र यस सम्बन्धी ज्ञानलाई व्यवस्थित बनाउने	सालबसाली		योजनालाई नतिजा र प्रतिफलयुक्त बनाउन	योजना प्रणालीलाई नतिजा र श्रोतसँग आवद्ध हुनेछ ।
४.३	उपभोक्ता समिति र टोल विकास संस्था गठन, क्षमता विकास तथा परिचालन कार्यक्रम	उपभोक्ता समितिबाट हुने अयोजना कार्यान्वयनलाई गुणस्तरीय, लागत प्रभावकारी र उपलब्धीमूलक बनाउने	सालबसाली		श्रोतको दक्ष उपयोग र जनसहभागिता प्रवर्द्धन गर्न	उपभोक्ता समितिले तोकिएको मापदण्ड र समयतालिका भित्र आयोजना सम्पन्न गर्न सफल हुनेछन् ।
४.४	राहत कोष, मर्मतसंभार कोष र अन्य कोष स्थापना तथा संचालन	वार्षिक योजनालाई नतिजा मा आधारित प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी बढाउने	सालबसाली		राष्ट्रिय नीति	कोष संचालन सम्बन्धि वार्षिक योजना तर्जुमा हुनेछ ।
४.५	सेवा प्रवाह सम्बन्धी सफ्टवेयर प्रणाली सञ्चालन र सेवा प्रवाह, सुशासन तथा संस्थागत क्षमता विकास सम्बन्धि विविध कार्यक्रम	विद्युतीय माध्यमबाट नियमित रूपमा विना रोकाबाट सेवा र सूचना प्रवाह गर्नुका साथै सेवा प्रवाहलाई थप प्रभावकारी बनाउने	लवसाली		नीति तथा कार्यक्रम र बजेटमा उल्लेख भए बमोजिम	राजस्व, योजना, प्रशासन, व्यावसाय दर्ता र नविकरण, सम्पत्ती व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा प्रणाली सम्बन्धी सफ्टवेयर संचालन भई सेवा अटोमेशन हुनेछ ।

७.९ जोखिम पक्ष तथा अनुमान

संविधान र तीनै तहको सरकारको प्रचलित नीति तथा कानून बमोजिम अन्तरतह समन्वय र सहकार्य प्रभावकारी हुनुका साथै सुशासन प्रवर्धनमा साझेदारी हुन सकेको खण्डमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन सक्दछ । यसै गरी गाउँपालिका र बिकास साझेदार, गैसस, समुदाय, सहकारी र नीजि क्षेत्र बीचको समन्वय, स्रोत साधन, प्रविधि र दक्ष मानव संशाधन परिचालनमा स्थानीय आवश्यकता अनुसार सहकार्य हुन सकेमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनेछ । उपरोक्त व्यवस्थाको अभावमा अपेक्षित नतिजा हासिल हुन नसक्ने जोखिम रहेकोछ ।

अनुसूचीहरु

अनुसूची १				
प्रति इकाई लागत अनुमान लागत (रु. हजारमा)				
प्रतिफल	एकाई	प्रति एकाई लागत	कैफियत	
कृषि वन तथा भूमि सुधार				
रासायनिक मल			अन्तराष्ट्रिय मुल्य, र विनिमय दर ओभरहेड खर्चको आधारमा औषत लागत	
युरिया	मे.टन			
डी.ए.पी.	मे.टन			
पोटास	मे.टन			
प्राङ्गारिक मल				
कम्पोष्ट (धुलो)	क्विन्टल		बजारमा उपलब्ध विभिन्न ब्रान्ड तथा गुणको प्राङ्गारिक मलको औषत मुल्यको आधारमा	
कम्पोष्ट (दानादर)	क्विन्टल			
भर्मी कम्पोस्ट	क्विन्टल			
बीउ	/के.जी क्विन्टल		विभिन्न तरकारी तथा खाद्यन्न बिउहरुको उत्पादन लागत औषतको आधारमा	बिउको प्रकार उल्लेख गर्ने)
फलफुल तथा तरकारी बिरुवा	गोटा		विभिन्न फलफुल बिरुवाहरुको सरकारी मूल्यको औषतको आधारमा	बिरुवाको प्रकार उल्लेख गर्ने
साना कृषि यन्त्रहरु	गोटा			यन्त्रको प्रकार उल्लेख गर्ने
चिलिंग भ्याट	गोटा/लिटर			
बिभिन्न प्रजातिका जनावर तथा कुखुरा वितरण	गोटा			प्रकार उल्लेख गर्ने
बिभिन्न खोर तथा गोठ निर्माण	संख्या			प्रकार अनुसार लागत गणना गर्ने

बिभिन्न तालिम तथा प्रशिक्षण कार्यक्रम संचालन	वटा			
व्यवसायीक तथा सीप विकास तालिम	पटक			
बिभिन्न चेतनामुलक कार्यक्रम	पटक			
भौतिक पुर्वाधार तथा यातायत				
पिच सडक	कि.मि		डबल लेन	
ग्रावेल सडक	कि.मि		डबल लेन	
नयाँ ट्रयाक खोल्ने सडक	कि.मि		डबल लेन	
पुल	प्रति मि.		डबल लेन	
सिंचित क्षेत्र विकास कार्य	कि.मि			
नहर संचालन तथा र्ममत	प्र.श			
तटबन्ध निर्माण	कि.मि			

नोट: प्रत्येक आयोजना तथा कार्यक्रमको प्रकृति अनुरूप इकाई पहिचान गरी सोको आधारमा प्रति इकाई लागत अनुमान बस्तुपरक निर्धारण गरी सोहि आधारमा उपरोक्त कार्यक्रम तथा आयोजनाको जम्मा लागत निकाल्ने ।

अनुसूचि २
त्रिवर्षीय श्रोत अनुमान तथा प्रक्षेपण

क्र.स.	विवरण	आ.व. ०७६/७७ को यथार्थ	आ.व. ०७७/७८ को संशोधित अनुमान	मध्यमकालीन वजेट अनुमान र प्रक्षेपण (रु हजारमा)			
				२०७८/०७९	२०७९/०८०	२०८०/०८१	तीन वर्षको कूल
१	खर्च अनुमान	४०२३९४	६७५८९८	६३८०७०	६६१९२४	६९८७०२	१९९८६९६
	चालु खर्च	३०६२४०	४३३४१७	४६२८९९	५१८४४७	५७०२९२	१५५१६३७
	पूँजीगत खर्च	९६१५४	२४२४८०	१७०७५१	१४३४७७	१२८४१०	४४२६३९
	वित्तीय व्यवस्था	०	०	०			
	कुल	४०२३९४	६७५८९८	६३८०७०	६६१९२४	६९८७०२	१९९८६९६
२	आय अनुमान	४४२९५०					
२.१	आन्तरिक आय	५२७१	९५४८	१४०१७	१५६९९	१६९५५	४६६७१
२.२	राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त रकम	६१३१४	८८१७६	८९९०८	१००६९७	१०८७५३	२९९३५८
२.३	रोयल्टी बाँडफाँट	०	०	०	०	०	०
	क. वन रोयल्टी	०	०	०	०	०	०

	ख. खानी रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ग. विद्युत रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
	ड. पानी तथा अन्य रोयल्टी	०	०	०	०	०	०
२.४	नेपाल सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	३४४९५५	४६१५६९	४४५३९५	४८१०२७	५१९५०८	१४४५९३०
	समानिकरण अनुदान	१०१४००	१०२९००	१०९८००	११८५८४	१२८०७०	३५६४५५
	शसर्त अनुदान	२४२८५५	३२४८६९	३१९५९५	३४५१६३	३७२७७५.६१	१०३७५३३
	विशेष अनुदान	०	२५०००	०	०	०	०
	समपुरक अनुदान	७००	८८००	१६०००	१७२८०	१८६६२	५१९४२
२.५	प्रदेश सरकार वित्तीय हस्तान्तरण	३१४१०	४२४७३	३४७००	३७४७६	४०४७४	११२६५०
	क.समानीकरण अनुदान	४३३३	५२५४	५१५६	५५६८	६०१४	१६७३८
	ख.सशर्त अनुदान	११०५८	१४८५०	८५४४	९२२८	९९६६	२७७३७
	ग.समपूरक अनुदान	८२४८	१६३६९	१५०००	१६२००	१७४९६	४८६९६
	घ. विशेष अनुदान	७७७१	६०००	६०००	६४८०	६९९८	१९४७८
२.६	आन्तरिक ऋण	०	०	०	०	०	०

२.७	अन्य अनुदान	०	६६३१	०	०	०	०
२.८	जनसहभागिता						
२.९	अन्तर स्थानीय तह साझेदारी	०	०	०	०	०	०
३	मौज्दात रकम		६७५००	५४०५०	२७०२५	१३०१२	९४०८७
	कुल	४४२९५०	६७५८९७	६३८०७०	६६१९२४	६९८७०२	१९९८६९६
	बचत (-) न्यून (+)						

अनुसूची ३

विषय क्षेत्र अनुसार आ.व. ०७८/७९ र थप दुई आर्थिक वर्षको खर्चको प्रक्षेपण विवरण (रकम रु ०००)

क्र. स.	क्षेत्र	२०७८/७९ को व्यय अनुमान			२०७९/८० को खर्च प्रक्षेपण			२०८०/८१ को खर्च प्रक्षेपण			३ वर्षको कूल
		कूल	चालु	पूँजिगत	कूल	चालु	पूँजिगत	कूल	चालु	पूँजिगत	कूल
१	आर्थिक विकास	३८८५४	२१३७०	१७४८४	४११८५	२२६५२	१८५३३	४४४८०	२८९१२	१५५६८	१२४५१९
२	सामाजिक विकास	३५२०२१	२२८६६९	१२३३५२	३५८७१२	२५१०९८	१०७६१४	३७१३०५	२५९९१४	१११३९२	१०८२०३८
३	पूर्वाधार विकास	१२५५००	११६७१५	८७८५	१३३०३०	१२२३८८	१०६४२	१४३६०१	१३३५४९	१००५२	४०२१३१
४	वन, वातावरण तथा विपद् ब्यबस्थापन	११४९९	६८९९.४	४६००	१२१८९	७९२२.८	४२६६	१३१६४	७८९८	५२६६	३६८५२
५	सार्वजनिक सेवा प्रवाह तथा संस्थागत सुशासन	११०१९६	९३६६७	१६५२९	११६८०८	९९२८७	१७५२१	१२६१५२	१०७२३०	१८९२३	३५३१५६
	जम्मा	६३८०७०	४६७३२०	१७०७५०	६६१९२४	५०३३४७	१५८५७७	६९८७०२	५३७५०२	१६१२००	१९९८६९६